MEKÂN VE İNSAN

AKİF EMRE

ŞEHİR AKADEMİ DERSİ NOTLARI

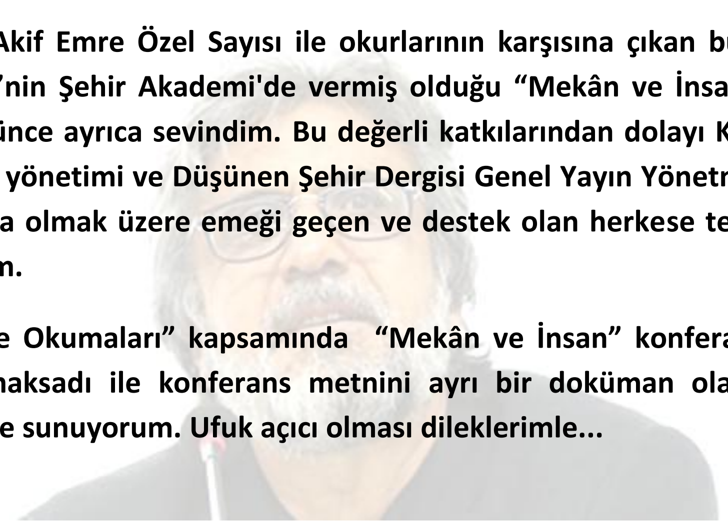
İÇİNDEKİLER

GİRİŞ YERİNE

Merhum Akif Emre'nin vermiş olduğu konferansları metin haline getirme niyetiyle başladığım çalışmamın ilki olan "Endülüs Düştükten Sonra"[1] konferansına ilişkin notları tamamladığım esnada, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Düşünen Şehir Dergisi Haziran 2018 sayısının çıkması çok güzel bir tevafuk oldu.

Merhum Akif Emre Özel Sayısı ile okurlarının karşısına çıkan bu güzel çalışmada Akif Emre'nin Şehir Akademi'de vermiş olduğu "Mekân ve İnsan" dersinin metin halini görünce ayrıca sevindim. Bu değerli katkılarından dolayı Kayseri Büyükşehir Belediyesi yönetimi ve Düşünen Şehir Dergisi Genel Yayın Yönetmeni Sayın Dursun Çiçek başta olmak üzere emeği geçen ve destek olan herkese teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

"Akif Emre Okumaları" kapsamında "Mekân ve İnsan" konferansına özel dikkat çekmek maksadı ile konferans metnini ayrı bir doküman olarak düzenleyerek istifadenize sunuyorum. Ufuk açıcı olması dileklerimle...

Muhammet Negiz I 13.06.2018

mnergiz@live.com

[1] Negiz, M. (2018). Akif Emre'nin "Endülüs Düştükten Sonra" Konferansı Notları, http://mnergiz.blogspot.com/2018/06/merhum-akif-emre-nin-endulus-dustukten-sonra-konferansinotlari-pdf.html, 10.06.2018.

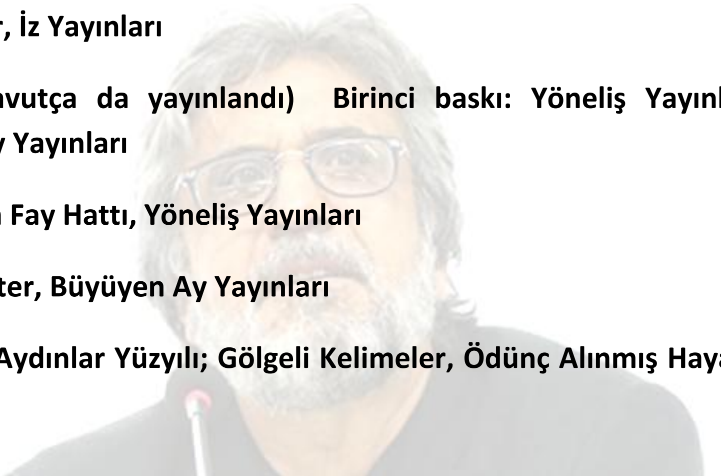
AKİF EMRE[2]

Kayseri'de doğan Akif Emre, yayıncılık, gazetecilik, televizyonculuk ve seyahat yaptı. Yeni Devir'de gazeteciliğe başladı, Yeni Şafak gazetesinin kurucuları arasında yer aldı ve bir dönem genel yayın yönetmenliğini üstlendi. Vefat edene kadar Yeni Şafak gazetesinde köşe yazarlığını sürdürdü.

İnsan, Küre ve Klasik yayınlarının yayın yönetmenliğini yaptı. Belgesel çalışmalarına yoğunlaşarak, Elveda Endülüs: Moriskolar (5 bölüm), Osmanlı şehirleri (Saraybosna], Mostar, Üsküp, Selanik (1,2), Kudüs (1,2) ve Mimar Sinan (6 Bölüm) başta olmak üzere birçok belgesel hazırladı.

Dünya Bülteni'nde 2007-2016 yılları arasında genel yayın yönetmenliği yaptı. 8 Mayıs 2017'de Haberiyat.com'u kurdu. 23 Mayıs 2017'de Haberiyat ofisinde geçirdiği kalp krizi sonucu vefat etti.

Yayınlanmış kitapları:

Göstergeler, İz Yayınları

İzler, (Arnavutça da yayınlandı) Birinci baskı: Yöneliş Yayınları; İkinci baskı: Büyüyen Ay Yayınları

Küreselliğin Fay Hattı, Yöneliş Yayınları

Çizgisiz Defter, Büyüyen Ay Yayınları

Müstağrip Aydınlar Yüzyılı; Gölgeli Kelimeler, Ödünç Alınmış Hayaller, Büyüyen Ay Yayınları

---

[2] Akif Emre Resmi İnternet Sitesi, Hakkında, http://www.akifemre.com/about/, 10.06.2018.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Açılış Konuşmasını Gazeteci-Yazar Yusuf Yerli Gerçekleştirmiştir.

Arkadaşlar hoş geldiniz. Mekân seminerlerinin Akif Emre'ye düşen kısmı Mekân ve İnsan. Akif Emre'yi bir şekilde tanıyorsunuz. Belki altını çizmemiz gereken şey: Bir, Kayserilidir, bu önemli. İki, Akif Abi modern dönem seyyahlarından birisi, dünyanın görülmesi gereken önemli yerlerini görmüş ve bunlarla ilgili izlenimlerini, duygularını da paylaşmış, belgeseller yapmış, şehir okumaları yapmış birisi. Dursun Çiçek konuşmacılarla kendi arasında bağlantı kurarak yapar sunumunu. Ben de oradan gireyim, şehir üzerine düşünme fikrini bende oluşturan kişilerden biridir, Akif Emre.

Belki de bu Şehir Akademi'nin isminin çıkışında, Şehir dergisinin oluşumunda, Düşünen Şehir'in oluşumunda; yani şehir üzerine yaptığımız kurguda Akif Abi'nin böyle bir katkısı var diye düşünüyorum, en azından bilinçaltımızda.

Mekân okumaları konusunda gerçekten farklı bakabilen, farklı hissettiren, hissettiğini hissettiren bir kalem olarak Akif Abi'nin mekân yazıları belki de siyaset yazılarının önüne geçen yazılardır. Kitaplaşmış halleri de vardır. Akif Abi sık konferans veren, seminer veren birisi de değil. Dolayısıyla bu anlamda da biz Şehir Akademi devamlıları olarak kendimizi şanslı hissedebiliriz. Evet, Mekân ve İnsanı Akif Abi'nin anlatımıyla sizleri baş başa bırakıyoruz.

AKİF EMRE: MEKÂN VE İNSAN[3]

SELAMÜN ALEYKÜM (السلام عليكم)[4],

Önüme adet olduğu üzere notlarımı aldım ama ne kadar uyarım, bilmiyorum veya notlarım size ne kadar uyar onu da bilmiyorum. Yusuf beklentiyi hayli yukarı çekti ama sükût-u hayale uğramamanızı umarım. İnsanın bazı şeylere kafa yorması, parça parça paylaşması başka bir şey, bunu sistematik olarak işte çok genel ilk defa karşı karşıya geldiği bir kitleyle paylaşması başka bir şey. Sonuçta belli okumaları, belli seviyesi olduğunu düşündüğüm bir kitle var muhakkak. Bunun beni strese soktuğunu da söyleyebilirim.

Son 10-15 yıldır bir şey dikkatimi çekiyor; şehir dergilerinin sayısı artmaya başladı, Kayseri'de de olduğu gibi. Aslında olumlu bir gelişme. Daha önceden var olmayan bir dikkatin, bir duyarlılığın yansıması olarak okuyorum. En azından böyle çalışmaların gündeme gelmiş olması anlamlı. Fakat içeriğini nasıl dolduruyoruz, şehirden ne anlıyoruz, şehirle şehre dair bir yayın yapmak istediğimizde bizim entelektüel kapasitelerimiz, ilgi alanlarımız, tahayyülatımız nereye kadar uzanıyor?

Aslında bu bir dönemin zihin okumaları açısından da bu tür dergi koleksiyonlarını karıştırmak hayli faydalı olabilir. Şöyle genel olarak baktığımda edindiğim intiba şu: akademik bir çaba var bir kısmında, üniversiteden devralınan dipnotlu, belli bir akademik bir çevreye hitap eden, belli bir üslup içerisinde yazılmış metinler var.

---

[3] 28. 04. 2017'de Şehir Akademi'de Yaptığı Ders, Düşünen Şehir Dergisi Haziran Sayısı (12-29).

[4] Konferansı izlemek için https://www.youtube.com/watch?v=GRix72B5L7s ziyaret edebilirsiniz.

İşte falan semtte kentsel dönüşüm veya sosyal göç olayları, kente uyum sorunları; mastır tezi, doktora tezi olabilecek başlıklar veyahut da tümüyle nostaljik dergiler. Ki bu önemli bir miktarda ağırlıklı bir yeri tutuyor. Eski güzel Osmanlı evleri, Osmanlı mimarisiyle başlayıp onunla giden ve bitmeyen bir görsel; pahalı, iyi basılmış dergi yığını, kitap yığını aynı miktarda var.

Şimdi bunlara baktığımızda bunlar faydasız mı? Mutlaka faydalı. Şehir aslında bir hatırlama demektir. Türkiye'de, İslam Dünyası'nda şehre dair yapılan operasyonların hemen hemen hepsi bizim hatırlamalarımızı yok etmeye yönelik operasyonlardır bir yönüyle baktığınızda. Neyi hatırlatır şehir? Şehir bizim aidiyetimizi hatırlatır, kimliğimizi hatırlatır, değerlerimizi hatırlatır. Yani şehir insanı şekillendirdiği gibi insan da şehri şekillendirir.

Dolayısıyla, bir şehre nostalji duymakla onu hatırlamak farklı şeyler. Nostalji, bir bakıma geçmişe takılıp kalmayı ima eder. Ama hatırlama, geçmişten var olan birikimi bugüne taşıma çabasını içerir. Şimdi bu bağlamda baktığımızda, genel entelektüel ilgilerimiz dergi bağlamında söylediğim gibi diğer şehir üzerine yazan, çizen, düşünen insanların da; nasıl bir şehir tasavvurumuz var, 21. yüzyılda, 2017'de Kayseri'de yaşayan bir insana ne teklif ediyoruz, sorusuna cevap arayan şehir düşüncesi maalesef eksik.

Ya nostalji içerisinde boğuluyoruz; yahut da kuru, yeni yeni başlayan -ki bunu küçümsediğim için söylemiyorum- hayata dokunmayan akademik metinlerle sınırlı kalıyor. Evet, akademik araştırmalar olması gerekir, geçmişi hatırlamamız gerekir ama bugüne dair yaşadığımız şehre ne söylüyoruz, nasıl bir şehir inşa etmek istiyoruz, en önemlisi bu. Gelinen noktaya baktığımızda hiç de iç açıcı pratiğimizin olmadığı, muhafazakâr camia olarak hiç de iç açıcı pratiğimizin olmadığı, gayet net ortada. En azından bunların bir soru işareti olarak kafamızda bulunması önemli.

Ben dünyanın en ideolojik mesleği olarak mimarlığı görürüm. İddialı bir laf. Mimarlık kadar herhalde insan hayatını biçimlendiren, yönlendiren, bir ömür 24 saatini kuşatan başka bir meslek olamaz. Peki, bu nasıl oluyor? Hayatımızda belki hiçbirimiz bir mimarla muhatap olmadık ama mimarlar hayatımızı nasıl şekillendiriyor? Bu soru üzerinde biraz düşünmek gerekir. Bir mimar ne yapar? Ev yapar, işyeri yapar, ofis yapar falan filan.

Evi ele alalım. Bir mimar evi çizerken bütün estetik algısını, dünya görüşünü, insan ilişkilerini, değer hükümlerini orada yansıtır. Nasıl yansıtır? Çizdiği birkaç çizgiyle o evde yaşayan insanların hayatına bicim verir; koridoru, yatak odası, mutfağı, oturma odası.

Bir insan bir evde kaç hareket yapar gün boyu? Şu kadar. O evde kaç yıl yaşar? 10 yıl 15 yıl boyunca yapacağı her gün şu kadar hareketi bir mimar masa başında belirliyor, demektir. Bundan daha ideolojik bir iş olamaz. Dolayısıyla mimar herhangi bir teknik eleman değildir. Mimarla kuracağımız ilişki, bizim hayatla kuracağımız ilişkiyi belirleyen bir şeydir ve bizim camiada, Müslüman camiada, bunca yozlaşmaya, hayatımızın nasıl kayıp gittiğinden şikâyetlenmemize rağmen en basitinden mimarlığın önemine dair bir soru işareti kafamızda olmamıştır. Ama belediyeleri yönetiyoruz, hükümetler kuruyoruz-yıkıyoruz, medeniyetler kuruyoruz; dolayısıyla bunun somut karşılığı ne olabileceğine dair açılımlar üzerine kafa yormuş değiliz. Belki yeni yeni başlıyor. Önce bazı sorular sorarak başlamamız gerekiyor.

Mustafa Reşit Paşa, islamansiklopedisi.org.tr

Hatırlatmadan bahsettik. Bir tarihsel anekdotla devam edeyim. Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı batılılaşmasının babası sayılır. Tanzimat'ın fikir babası… Viyana, Londra, Paris oralarda büyükelçilikler yapıyor, orada gördüklerini Payitaht'a raporlar ederek önerilerde bulunuyor, şehirleşme modelleri sunuyor. *Şöyle yapalım, bizim de şöyle bulvarlarımız olsun, evlerimiz olsun* **falan. Mustafa Reşit Paşa'nın Londra'dan yazdığı bir mektup var. İstanbul evleri biliyorsunuz ahşap; yangına dayanıksız ama deprem acısından son derece sağlıklı yapılanmaydı. Onu da Gölcük Depremi'nde gördük, yabancı gazeteciler bile bunu itiraf ettiler. "***Türkler Osmanlı mimarisini terk ettikleri için başlarına böyle bir felaket geldi*" **diye yazı yazdı Robert Fisk. Ama o zamanki batılılaşma, modernleşme hayranlığıyla, kompleksiyle bir an evvel ahşap evlerden kargir evlere geçme telaşı içinde Osmanlı aydını. Ama nasıl bir ev modeli seçecekler?**

Yani bin yıldır bu topraklarda bir medeniyet kurmuşuz, buralarda yerleşmişiz, ev modelleri geliştirmişiz, konut mimarisi geliştirmişiz ve Osmanlı bürokrasisi, Osmanlı devlet adamı Batı'dan ev tipi arıyor, yani bir buharlı makine, şimendifer modeli aramıyor.

İşin vahim noktalarından biri de bu. Her şeye rağmen Mustafa Reşit Paşa'nın şöyle bir itirafı var, ilginç bir tespit aslında: *"yeni yapacağımız evlerde Fransızları taklit etmeyelim"* **diyor.** *"Fransız modeli bize uygun değil; çünkü Fransızlar apartman modelini benimsiyorlar, çok katlı evlerde yaşıyorlar, mahremiyet diye bir şey yok,*

aileler iç içe. Bu bizim geleneğimize ve değerlerimize uymaz. Ama İngiliz mimari tarzı, konut mimarisi bizim büyük aile yapımıza çok uygun, haremlik-selamlık rahatlıkla uygulanabilir, dolayısıyla İngilizlerin konut mimarisini biz adapte edebiliriz." **Şimdi batılılaşmaya bu kadar acık bir Osmanlı aydınının bir yandan da derinlerde yatan kaygılarını görüyoruz.**

Mustafa Reşit Paşa'nın açtığı çığırdan gecen Osmanlılar yeni şehir modelleri oluştururken örnek aldıkları şehirlerin Müslüman şehrinin mahremiyetini, Müslüman şehirlerinin özelliklerini, Müslüman şehirlerine ait olan değerleri yerle bir edeceğini de düşünmemiş, ne yazık ki. Bu da işin trajik boyutu. Çünkü kendi hayatı, özel hayatı orada birebir görüp yaşadığı somut bir gerçeklikle karşı karşıya geliyor. Ben bunu çok anlamlı buluyorum. Osmanlı batılılaşması başladığında, eğer momentum olarak Tanzimat'ı alacak olursak, belki Tanzimat paşalarının hiçbiri, *birden biz Frenkleşelim, zihniyetimiz onlar gibi olsun* **kaydıyla yola çıkmadılar.**

"Devleti kurtarmak için" muhtemelen *onlardan bir şeyler alalım* **dediler ama bu ilişki sürdükçe aldıkları model kendilerini de zamanla dönüştürecekti. Zamanla da o Tanzimat paşası dediğimiz tatlı su frengi, aydın tipleri ortaya çıkacaktır[5].**

Şehirlerin oluşumu evlerden konut mimarisinden oluşuyorsa da bizim bugün çokça kullandığımız *Medine, medeniyet,* **şehirleşmeden gelen bir kültür üzerinde duruyoruz. Bu** *medeniyet* **lafı gibi** *şehirleşme* **de çok kullandığımız bir kavram.**

Şehirleşmekten ne anlıyoruz? Şehirleşmekten sadece insan yığınlarının bir araya geldiği bir organizmayı mı yoksa düzenli evlerin olduğu, binaların olduğu bir yapılaşmayı mı kastediyoruz? Bu konuda da gerçekten çok ciddi temelleri olan çalışmalar yapılmış değil ve düşünceler üretebilmiş değiliz. Önce belki her konuda olduğu gibi bu konuda da anlamlı sorular sormamız iyi bir başlangıç sayılabilir.

Yani biz nerede kaybediyoruz, ne tür bir şehir arıyoruz veya yaptığımız, inşa ettiğimiz şehirler bizim değer yargılarımızın neresinde duruyor, yansıtıyor mu? Çünkü tıpkı mikro planda mimarın hayat tarzını çizdiği eve yansıtması gibi şehirleri planlayanlar, şehirleri imar edenlerin de dünya görüşü, değer yargıları, medeniyet tasavvuru şehirlerde yansır. Bir dünya görüşü bu kadar kamusal alanda bütün unsurlarıyla nasıl yansıtılabilir? Bunu geleneksel medeniyetler, aslında doğallığı içerisinde, süreç içerisinde, kendi kültür ve değerleri içerisinde üretmişlerdir. Bunun içerisinde ekonomisi var, hukuk var, tabiat şartları var, topografya var, demografi var. Bütün bu unsurların bileşkesi aslında şehri oluşturuyor.

---

[5] Konu hakkında katkılarını sunan Sayın Muharrem Balcı'ya teşekkür ederim. Bu konuda tavsiye ettiği iki eseri okumak için bkz:
* Balcı, M. (2000), Tanzimat'tan Günümüze Islah, Resepsiyon ve Uyum Çalışmalarının Tahlili, http://www.muharrembalci.com/yayinlar/tebligler/52.pdf, 13.06.2018.
*Balcı, M. (2001), Tanzimat'tan Ulusal Programa Yeniden Yapılanmanın Hukuki Gelişim Süreci, Araştırma ve Kültür Vakfı, http://www.muharrembalci.com/yayinlar/tebligler/55.pdf, 13.06.2018.

Ama modern zamanlarda şehir planlamacı devreye girdiğinde, işte o ideolojik müdahale başlıyor. Şehirleri modern kılan şeyler, aslında ideolojik müdahalelerdir. Geleneksel şehirlerdeki büyük dönüşümler bir bakıma sanayileşmenin, nüfusun artışının, savaşların vs. gibi önemli kırılmaların yaşandığı dönemlerde köklü değişimler geçirmişlerdir. Yani Paris'in yeniden inşası, Viyana'nın bugün bir imparatorluk şehri gibi, açık hava müzesi gibi görülmesi gibi süreçler aslında o şehrin tarihiyle de yakından alakalı.

Şöyle bir hatırlatma yapayım: *Orta Doğu'daki Doğu şehirleri, Orta Doğu'daki Müslüman şehirleri, hatta uzağa gitmeyelim İstanbul'un imarı, planlaması, sokakları, caddeleri; daha önceden geçmişini eleştirenler kargacık-burgacık sokaklar, labirent gibi çıkmaz sokakların olduğu, bir planlamasının olmadığı, rastgele kendiliğinden gelişmiş bir şehir yığını olarak* **tanımlarlar. Bir formülasyonu yoktur, Weberyen bakış tarzı budur.** *İslam şehirlerinin herhangi bir formülasyonu olmadığı* **yönünde bir iddiadır. İşte modern sosyolojinin en önemli kuramcılarından, yani Weber'in Doğu'ya ilişkin de bir takım tezleri var ama İslam şehirlerine dair şöyle bir formülasyonu var:** *İslam şehrinin hiçbir formülasyonu yoktur.*

Bu şu demektir: *Müslümanlar, İslam medeniyeti şehir üzerinde hiçbir kafa yormamış, bir şehir tasavvuru yok, kalabalıklar kendi doğal akışı içerisinde bir şehir inşa etmişlerdir*, **gibi bir yorum. Aslında bu bir yönüyle doğru, bir yönüyle tam yanlıştır.**

Neden doğru? Şehirler hangi iklimde ve coğrafyada geliştiyse, o iklimin ve coğrafyanın gereklerine uygun şekilde, doğallığında gelişirler. Batılı şehir tarihçilerinin itirafları vardır. *Büyük bulvarlar, caddeler Batı başkentlerinde açılmaya başladığında şehrin üşümeye başladığını hissediyorlar.*

Ne demek şehrin üşümesi? Bugün labirent gibi görünen sokaklar aslında doğallığında o şehrin iklimine uygun şekilde köşe yapan, rüzgarı kesen veya sirkülasyonu sağlayan doğal akış alanlarıdır. Teknolojinin imkânlarını düşündüğümüzde bunun ne anlama geldiğini şimdi daha iyi anlıyoruz. Bütün geleneksel toplumlar kendi imkânları ve coğrafi şartlar içerisinde, iklim şartları içerisinde benzer formülasyonlar geliştirmişlerdir.

Kuzey Afrika Evleri, https://blog.prontotour.com/wp-content/uploads/2017/12/fas-morocco-marakes.jpg

Mesela Afrika'daki şehirlere bakın, Kuzey Afrika'daki, çöldeki şehirlerde niye evler birbirine yakındır? Çünkü gölgesinden istifade etmek için, bu kadar basit. Kargacık burgacık falan değil. Çok basit, reel şartlarla alakalı bir durumdur.

Ama Türkiye'de baktığınızda şehir planlamacılar, merkezi yönetim Ankara'da oturur, bütün Türkiye'ye tek model bir okul planı çizer. Yazın sıcaklığın 30 derece olduğu İstanbul'la, kışın sıcaklığın eksi 30 derece olduğu Kars'taki okul planı aynıdır. Hiçbir iklim farkını bile gözetmeyen, tepeden inmeci, müdahaleci bir irade vardır. Bu siyasi bir müdahaledir. Şehirlerin modernleşmesi konusu da benzer biçimde siyasi müdahalelerle olmuştur.

İki tür siyasi müdahale var şehirlere: ya savaş dönemi, özellikle sömürgecilik sonrası müdahaleler ki bunlar büyük oranlı müdahalelerdir. Yahut devrimler sonrası müdahalelerdir. Büyük alt-üst üstler yaşayan şehirlerin hemen hemen hepsi bu iki modelden birine uyuyor.

Türkiye de buna uyuyor. Nasıl uyuyor? Türkiye'de Cumhuriyet'le başlayan yeni şehirleşme hamlesi, bir dünya savaşından, işgalden çıkmış bir ülkenin yeni bir devrim sürecinde başlayan şehirleşme hamlesidir. Dolayısıyla tıpkı toplum mühendisliği gibi şehir mühendisliği de olağanüstü şartların olağanüstü müdahalelerin tarihidir. Bu yönüyle de son derece siyasidir, ideolojiktir şehre yapılan müdahaleler.

Saraybosna Milli Kütüphanesi (Vijecnica Kütüphanesi), Wikipedia

Şimdi buraya geçmeden evvel bu müdahalenin mimari üzerine etkisi üzerine hoşuma giden ilginç bir örnek vereceğim. Aslında benim tedbirsizliğim burada nasıl olsa teknik imkânlar vardır, diye bir tembelliğe düşerek birkaç fotoğraf gösterecektim bir aksilik varmış ama sizin de kolaylıkla bulabileceğiz bir fotoğraf. Soraybosna'yı hatırlarsınız herhalde. Az-çok fotoğraflarda görmüşsünüzdür. Saraybosna'da bir milli kütüphane var. Endülüs tarzı yapılmış bir kütüphanedir. İlginç bir mimari… Saraybosna'da ama Endülüs tarzı. Bir de hemen Başçarşı'nın yanında şuanda İlahiyat Fakültesi olarak kullanılan bir bina vardır ve ikisi de aynı dönemde yapılmıştır. Avlusu, at nalı kemerleriyle.

İlahiyat Fakültesi (Bosna)

Peki, bu Endülüs mimarisi nereden geliyor? Saraybosna, tarihsel olarak baktığımızda Osmanlı mirasını paylaşan bir şehirdir; Endülüs oraya nereden eklemlenmiş? Aslında bu her iki bina da Avusturya mimarisidir.

Avusturya işgali zamanında yapılmış bir mimaridir ve Avusturyalılar ilginç bir biçimde Osmanlı mimarisine öykünerek ve onun bir versiyonunu yaparak değil, Endülüs mimarisini yapmışlardır.

Mimarinin soft bicimde, dolaylı bicimde ideolojik kullanımlarına ilginç örneklerden biridir bu. Avusturyalılar Bosna'ya bir şey yapmak istiyor. Bir şekilde orada varlığını göstermek istiyor. Ama oradaki toplumun geleneğiyle, kültürüyle barışık bir şey yapmak istiyor. İster istemez realite yürütüyor.

Yakılan Saraybosna Kütüphanesi, dunyabizim.com

Fakat bu geleneği Osmanlı üzerinden değil uzak geçmiş ve siyasi bir irtibatı olmayan Endülüs mimarisi üzerinden yeniden üretiyor. Hobsbawm'ın[6] *geleneğin yeniden icadı*[7] **olayın müşahhas örneklerden bir tanesi de bu olsa gerek[8]. Kütüphane savaş sırasında bombalanmıştı. Avusturyalılar yeniden yaptılar. O zaman kubbesi içeride çökmüştü, çökük halini hatırlıyorum. Yapılış stili Mudejar (okunuşu: mudehar) Art dediğimiz Batı sanat tarihinde bir sanat tarzıdır.**

Mudejar Art, Endülüs Müslümanlarından miras kalan, Endülüs mimarisinin etkisinde gelişmiş sanat tarzıdır. Mudejar sanat örgüsü, uzantıları Güney Amerika'da, Latin Amerika'da ve İspanya'da ve New Mudejar Art denilen, 19. yüzyılda yeniden keşfedildiğinde bu sanatı, Londra'da, Paris'te değişik örnekleri ile görebilirsiniz. Latin Amerika'da ne işi var derseniz: İspanya düştükten sonra kolonyal yönetimin ilk yapılaşma örnekleri, denemeleri "morisko"lar üzerinden yapıldı. Yani Endülüs etkisiyle yapıldı ve daha çok oradaki eski Müslüman ustaları, mimarları çalıştırdılar.

---

[6] Eric John Ernest Hobsbawm, İngiliz Marksist tarihçi ve yazar. Hobsbawm uzun süre İngiltere Komünist Partisi'nin üyeliğini yapmıştır. Komünist Tarih Grubuna da katıldı. Londra'daki Birkbeck, Londra Üniversitesi'nin başkanıydı. Vikipedi

[7]Bugün eski devirlerden geldiğini varsaydığımız geleneklerin büyük kısmı, aslında görece yakın zamanlarda "icat edilmiş olan" geleneklerdir. Bu gelenekler icat edilirken mutlaka belli bir tarihsel geçmişe referans yapılır ve geçmişle bir süreklilik kurulmaya çalışılır. Oysa bu süreklilik, büyük ölçüde yapay ve uydurmadır. Bu açıdan son iki yüzyıllık geçmiş, modern dünyanın sürekli değişimi ve yenilenmesi ile toplumsal hayatın en azından bazı kısımlarının değişmez ve sabit tutulmaya çalışılması arasındaki zıtlığa kafa yoran tarihçiler açısından son derece ilginç ve verimli bir zaman dilimidir. Verimlidir, zira yeni gelenekler özellikle bu son iki yüzyılda, özellikle de görece yeni bir tarihsel olgu olan "ulus" ve "ulus-devlet"le, ulusal semboller, refleksler ve milliyetçilikle at başı giderek hızlı bir şekilde formelleşmiş ve yerleşiklik kazanmıştır.
Yaşayan en büyük Marksist tarihçi Eric Hobsbawm'ın Terence Ranger'la birlikte hazırladığı bu temel referans kitabı, derlemeye katkıda bulunan diğer yazarların Britanya, İskoçya, Galler, Hindistan ve Afrika'daki tarihsel süreci irdeledikleri çalışmalarıyla birlikte, yukarıda ana hatları belirtildiği çerçevede "icat edilen gelenekler"i, ayrıca geçmiş ile bugün arasındaki bağı araştırmaktadır., https://www.kitapyurdu.com/kitap/gelenegin-icadi/85252.html, 13.06.2018.

[8]Eric J. Hobsbawm & Terence Ranger - Geleneğin İcadı, https://datenpdf.com/downloadFile/eric-j-hobsbawm-terence-ranger-gelenein-cad_pdf

Dolayısıyla, onlar da Endülüs mimarisinin birer örneğini Latin Amerika'da uyguladılar. Hala ayakta duran binalar vardır. İlk kolonyal yönetim binalarının pek çok kısmı halen *Mudejar Art* örneğidir. Bu da dönemsel olarak *Yeni Mudejar Art* sanat akımına uyuyor ama bilinçli biçimde Osmanlı'yla olan siyasal bağlantıyı unutturmak için yapılıyor.

Çünkü o dönem Endülüs'le bağlantı kurmanın hiçbir siyasal riski ve karşılığı yok; sadece bir nostalji olabilir. Dolayısıyla böylesine ideolojik kullanım olarak bunu yâd edebiliriz.

Büyük şehirlerin kuruluşu, modernleşmesi aslında şehirlerin sekülerleşme operasyonudur. Modernleşme biraz da sekülerleşme demektir bildiğiniz gibi. Şunu da not etmeli: *modernite doğası gereği reaksiyoner düşünüş biçimidir, tepkiseldir*. Daha sonra kendi geleneğini oluşturmuştur modernizm ama doğuşu itibariyle reaksiyonerdir. Neye reaksiyonerdir? Var olan yerleşik geleneğe, değerlere, dine karşı reaksiyonerdir.

Ondan sonra, modernite kendi geleneğini oluşturmuştur. Geleneksel bir düşünce ve toplum modeli değildir ama geleneği olan bir yapılanmadır. *Geleneksel şehirlerimizi korumak orayı müzeleştirmek değil hayata katmak, hayatın içinde o dinamizmini yeniden üretmeyi gerektirir. Biz genellikle müzeleştirmekle sahip çıkmayı karıştırıyoruz. Müzeleştirmek biraz da modern bir şeydir. O orada kalır, hayata dokunmaz ama siz bakarsınız oraya. Bu hatırlatma da değildir.* Bu anlamda şehirlerin sekilerleşmesi ayrı bir başlıktır ve bizde bu çok konuşulmaz. Birebir karşı karşıya kaldığımız somut yapılaşma, çirkin betonlaşmadan yapılır ama bunun insan ruhunda varoluşsal sorunlar üzerinde fazlasıyla düşünülmez. Şehirlerimizin mamur olması, modern olması anlamına geldi, bugün artık. Modern olması aslında sekülerleşmesi anlamına gelir.

İnsanın sekülerleşmesi gibi şehirlerin de sekülerize edilmesi diye bir olgu var. Şehir tarihçileri, şehir kuramları üzerinde çalışanlar, sekülerleşme tipleri üzerine uzun uzadıya kafa yoran metinler var. Bunlara bir soru işareti olarak ileride belki ayrı dersler yapılabilir.

Delhi (19. yy), https://www.quora.com/What-was-Delhi-before-1920

Mesela 1912 ile 1920'li yıllar arasında İngiliz Kolonyalizmi, Yeni Delhi diye bir şehir inşa ediyor. Bu tümüyle sıfırdan kurulmuş seküler bir şehir modelidir. Yani doğrudan kolonyal müdahaledir, Hindistan kültürüne. Veya

kadim Roma, Batı Hıristiyanlığının kalesi olan Roma'nın bu kadar dini muhtevasına ve geçmişine rağmen sekülerleşmesi, ayrı bir sekülerleşme örneğidir. Bu ayrıca incelenmesi gereken bir şeydir.

Amerika'da kurulan yeni şehirler var: Boston gibi, Washington gibi[9]. Bunlar da Amerikan tarzı sekülerleşmedir ki Amerikalılarda Protestan Anglosaksonlara göre dini değerlerinin daha fazla olduğu varsayılır. Dolayısıyla şehirlere yapılan büyük müdahaleler aynı zamanda sekülerleşmedir. İslam şehirlerine yapılan müdahaleler de bu anlamda şehirlerimizin bir tür Katolikleşmesidir. Camilerimizin kiliseleştirilmesi gibi şehirlerimizin Katolikleştirilmesidir. Çok acı örneklerini, dilim söylemeye varmıyor ama kutsal topraklarda bile görebiliyoruz.

Boston Kasabası (1775), Wikipedia.

Bu sadece çirkin yapılanma örneği değil o şehirlerin ruhunu boşaltan, anlamını buharlaştıran müdahalelerdir. Bugün Türkiye çapında 15-20 yıldır yönettiğimiz şehirler var. Bu şehirlerin 15-20 yıl sonra 30 yıl sonra nasıl bir insan tipi doğuracağı, nasıl bir toplum üreteceği üzerinde konuşmuş değiliz.

Yani günlük politik ihtiyaçlara cevap veren ama uzun vadede bir medeniyet perspektifiyle, değerler sistemimizi taşa, toprağa, kaldırıma, binaya nasıl yansıtacağımıza, doğayla nasıl ilişki kuracağına; bu insanların kültürüyle, değer yargılarıyla nasıl bir araya getireceğimize dair bu konuda ne akademik çalışmalar var, ne üniversitelerimizde bir sorumlu var, ne de aydınlar bu konuda kafa patlatıyor.

Maalesef bol miktarda nostaljimiz var. Mesela yarınki yazım da benim böyle nostaljik bir yazı[10]… Bunu bilerek yazdım ama bunu aşan yazılarımız yok. Bunlar ciddi çaba isteyen işlerdir. Bir şehir nedir, şehir nasıl kurulur, şehirle-inanç ilişkisi nedir, modern zamanlarda şehirlerin sekülerleşmesi, sadece teknik anlamda modernleşmeyi kastetmiyorum ama sekülerleşmesi ne anlama gelir? Bu unsurlar çok önemli.

Bir başka unsur da, tamamıyla gözden kaçırılan, şehirlerin hukukla olan ilişkisi, ekonomiyle olan ilişkisidir. Yani her şehir modeli kendi hukukunu geliştirir veya her hukuk kendi şehrini kurar. Aile ilişkilerinden tutun, toplumsal ilişkilere kadar o

[9] Kraliyet Ordusu'nun İstihkâm Kolordusu'nda görevli Teğmen Thomas Hyde Page ile diğer görevlilerin gözetiminde hazırlanan, Boston kasabasının hendeklerini ve etrafını gösteren harita (1775). Wikipedia.
[10] Yenişafak gazetesinde yayımlanan, 29 Nisan 2017 tarihli yazısını konferans metninden sonra okuyabilirsiniz (Muhammet Negiz).

toplumun hukuk kuralları, hukuki değerlerine göre şehirler örgütlenir, planlanır. Bireyler arası ilişkiler, üretim tarzları, kapitalizmin ruhunu çözmediğimiz vakit şehirlerde oluşan rant ekonomisini üretim alanlarını, ticari alanları, meskun alanları sorununu çözemeyiz.

Bunları nasıl çözümlemiş geçmişte ecdat? Birebir kopya edemeyeceğiz, şartlar son derece değişti ama bir dünya görüşü bir tasavvur olarak acaba bunları nasıl çözümlemiş? Bunlara bakmak gerekir. Yoksa biz de Weber gibi *İslam şehrinin hiçbir formülasyonu yoktur* **der; okur, ezbere geçer, yerli oryantalist olarak söylediklerimizi tekrarlamaya devam ederiz.**

Helmuth von Moltke'nin İstanbul Planı (1839), https://www.researchgate.net/profile/Ipek_Akpinar/publication/285136310/figure/fig1/AS:430867177840644@1479738148987/The-Moltke-Plan-of-Istanbul-Helmuth-von-Moltke-1839.png

Osmanlı batılılaşmasıyla İstanbul'un batılılaştırılması arasında çok ilginç bağlantılar var. İstanbul'a dair ilk nazım planı 1839'da yapıldı. Tanzimat kaçta ilan edilmişti? Hemen hemen aynı tarihte. Ve bütün 19. yüzyıl boyunca, büyük siyasi müdahaleler döneminde, siyasi dönüşümlerde büyük imar planları yapılmış, birebir. Ve çok ilginç, gecen haritayı karşılaştırmıştım. İlk çizilen nazım planında, 1839'da Helmuth Moltke diye bir Alman mimarın yaptığı nazım planıyla İstanbul'da Sultanahmet aksından başlayıp Topkapı'ya uzanan, Fevzi Paşa'ya uzanan, sahil boyu surlarıyla paralel olarak acılan sahil yoluna kadar hemen hemen her şeyi birebir koyduğunuzda kopyası gibi.

Henri Prost Planını Sunarken, Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951) http://www.mimdap.org/?p=191803[11]

Şehir aynı, ihtiyaçlar aynı denilebilir ama bu kadar benzeşmenin de ben tesadüf olmadığını düşünüyorum. Moltke ilk planı yaparken de şunu kaygı ediyor: geleneksel Bizans yollarını, Bizans'ın İstanbul'da kurduğu ilişkiyi yeniden canlandıracak bir şekilde bulvarlar açılmalı, yollar yapılmalı.

Bozdoğan Kemeri, Unkapanı, halicpostasi.blogspot.com

Daha sonra 1950'lerde yapılan o büyük planlamada onun ihmal ettiği başka bir yıkım var[12]. Moltke'nin çiziminde 4-5 tane birbirine paralel aks var; fakat birbirini kesen hatlar yok. En büyük hat, şu an Unkapanı bulvarı diyelim, Eminönü'nden gelip Unkapanı'na gecen o bulvar aslında şehrin merkezi ve kalbi sayılan Süleymaniye ve çevresindeki alanı periferiden,

[11] Tarihi Yarımada başta olmak üzere, Galata-Beyoğlu ve Eyüp bölgeleri için Prost'un geliştirdiği önerilerin bir kısmı, daha sonra Demokrat Parti döneminde (1950-1960) uygulamaya konulmuş, bazıları ise rafa kaldırılmış. http://www.mimdap.org/?p=191803, 13.06.2018.

[12] Fil Yokuşu'nun alt kısmında Azebler Camii, Azebler Hamamı ve diğer birkaç Osmanlı dönemi yapısı 1940'larda Unkapanı Atatürk Bulvarı açılırken yıktırılmıştı. Bu kalıntıların ciddi bir arkeolojik incelemeye alınması gerekiyordu. http://halicpostasi.blogspot.com/2017/12/unkapan-semtini-yiyerek-buyuyecek.html, 13.06.2018.

şehrin merkezinden dışarıya iten ve külliyeyi merkeze alan bir şehir tasavvuru yerine geniş bir bulvarla birlikte aslında şehri bir kalem darbesiyle “sekülerize” eden bir tasavvurun ürünüdür. Bu hiç de tesadüfî değil. Bir Alman mimarının yaptığı şey, İstanbul’un manevi dinamizmini oluşturan değerleri etrafında öbekleşen ne kadar yer varsa onu şehrin kenarına iten ve ihmal ettiren bir projeye dönüşüyor.

Buradan İslam şehrinde cami, medrese ne anlama geliyor, bir parantez açabiliriz. Dağınık olabilir ama biraz kafanızı karıştıralım. Klasik İslam şehrinde, yani orta ölçekli bir mahalle merkezli yapılanma cami merkezlidir.

Cami vardır; etrafında medresesi, külliyesi vardır büyüklüğüne göre ve onun etrafında da evler oluşur. Mahalle modeli tipik olarak böyledir. Dünyanın her yerinde Müslüman toplumlarda şehirleşme modeli biraz da buna benzerdir. Yani ibadethaneyi merkeze alan, ibadeti merkeze alan bir şehir anlayışı… Bu şu anlama gelmiyor tabii: o şehrin ticareti, ekonomisi yok; sadece namaz kılıyorlar, oruç tutuyorlar anlamına gelmiyor. Bunun en dinamik örneği, İstanbul’a baktığınızda hala devasa, anıtsal yapılar, Osmanlı’dan bugüne kalan Süleymaniye, Sultanahmet büyük camiler vardır. Ama Mısır Çarşısı’nın olduğu Eminönü, oradan Kapalı Çarşı’ya çıkan hatla, limanın hemen ağzında olması, Yeni Cami’nin önünde, eski limanın orada olması, İstanbul’un bütün ihtiyaçlarının, ticaretinin o liman üzerinden yürütülmesiyle çarşının hemen orada olması, idari merkezle ticari merkezin, Fatih-Süleymaniye gibi hattın da daha çok meskûn alanlar olması; bunlar rastgele yapılmış yerleşim planları değildir. Doğallığında, şehrin ihtiyacına göre, zaman içerisinde, yine bir planlama dâhilinde yapılmış, geliştirilmiş alanlardır.

Şimdi İstanbul bazında yapılan müdahalelerle devam edelim. Tabii en büyük müdahale İttihatçılar döneminde işaretlerini veren ve Cumhuriyet döneminde yapılan uygulamalardır. İttihatçılar biraz daha yerli mimariyle dirsek teması içerisinde olarak Batı tarzında şehir oluşturmak için ufak tarzda denemeler yapmışlardır.

Mesela ilk parkların, bulvarların açıldığı dönem İttihatçıların dönemidir. Ama Cumhuriyet dönemiyle birlikte pek çok şey gibi şehir hayatında da çok doğrudan müdahalelerde bulunuldu. Bunun amacı şuydu: *bir gecede bu toplumu Batı medeniyet ailesine, dairesine dâhil edeceğimizi varsayan tasavvur; şehirlerimizin de birkaç hamleyle Batılı şehir haline getirileceğini varsayıyordu.* **Bunun için de ne yapılması gerekiyordu? Eskiye ait olan, eskiyi var kılan değerler üzerinden sembolik değerleri ve işlevsel değerleri olan pek çok şeyi ortadan kaldırmak gerekiyordu.**

Mesela hemen her Müslüman toplumunda olduğu gibi Müslüman İstanbul'unda da Müslüman Anadolu şehirlerinde de mahalleler, mescitler etrafında, camiler etrafında öbekleniyordu. Bu ilk yapılan, hatta 1926'da çıkan bir yasayla bu camilerin mümkün mertebe görünür plandan silinmesi uygulamasına başlatıldı[13]. Gerekçe şuydu: tarihi ve estetik değeri olmayan mabetlerin temizlenmesi. Tabii bunu kim tespit ediyor? İşte falan ilçede oranın ilkokul müdürü, bilmem mal müdürü; bunlar sanat tarihçisi gibi. Ve estetik değeri, sanatsal değeri olmayan olarak niteledikleri camilerden, mescitlerden şehirleri kurtarmak için yoğun bir caba ile operasyon yapıldı. Vakıflar arşivindeki kayıtlara göre 3 binin üzerinde cami bu şekilde yasaklanıyor veyahut da yıkılıyor. Rakam çok net, 3 binin üzerinde. Bu tespit edilen rakam. Tespit edilemeyen muhtemelen çok daha fazla cami vardır. Böylelikle şehrin görünümüne hâkim olan minareli, camili bir şehir dokusunun ayıklanmış olacağı varsayılıyordu.

Yazılı bir metne ben rastlamadım ama birkaç şehir planlamacısı, mimardan duyduğum husus da şudur: Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'deki şehirlerin, şehir meydanlarının özellikle şehir meydanına doğrudan acılan, görünür bir caminin yapılmadığı gerçeğidir. Bunun gibi yazılı olmayan kurallar olduğundan bahsedilir. Bunu ben sadece söylenti olarak aktarıyorum. Fakat fiilen baktığımızda gerçekten de bunu doğrular mahiyette pek çok örnek var.

Taksim'e cami yapılıp yapılmayacağına neden bu kadar gürültü çıkarıldığı bir dönem yaşıyoruz, anlayamıyorum. Sonuçta insanların ihtiyaçları varsa yapılır. Ama meydana yapılamaz. Çünkü o meydan, o şehir, seküler, kurtarılmış bir alan olarak kabul ediliyor seçkinci Türk aydınları tarafından ve oraya caminin yapılması bir medeniyet tahayyülünün imha edilmesi anlamına geliyor. Dolayısıyla bu zıtlaşma halen devam ediyor.

Bu zıtlaşmada taraf olanlardan her iki taraf da yanılgı içerisinde… **Türkiye'yi bir gecede Batı medeniyetine dâhil edeceğini varsayan tasavvurla, bir gecede olmasa da bir iktidar döneminde veya bir siyasi hamleyle yeni bir medeniyet kuracağını tasavvur eden bakış acısının gerçekçilik payı birbirine benziyor. Türkiye'de dini hassasiyetleri olan insanların medeniyet lafını ettikleri kadar medeniyet tasavvurunun, medeniyet bilincinin, medeniyetli bakış açısının ne demek olduğuna dair birazcık birikimleri olsaydı belki işler çok daha farklı olabilirdi. Bol miktarda medeniyet üzerine laf ettik ama medeniyet bakış açısıyla olaylara yaklaşmış değiliz.**

---

[13] İlgili yasal düzenlemeler hakkında yazılan bir makale için Bkz: "1924 ve 1926 Tarihli Belediye Kanunu Layihaları: Cumhuriyet Belediyecilik Anlayışının Kurucu Adımları", http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/a720344abe80ae0_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi, 13.06.2018.

Medeniyet bakış acısı ne demektir? Bir medeniyeti oluşturan değer yargıları vardır ve bunlar sadece estetik formdan ibaret değildir, sadece geçmişi hatırlamaktan ibaret değildir. O medeniyeti var kılan değer yargılarının şehre, insana, tabiata, insan ilişkilerine, üretim tarzlarına hatta nasıl yansıtılacağına dair sizde bir birikimin, muhtevanın, bakış açısının olmasını gerektirir. Bütün bunlar çaba ister ve terlemeyi gerektirir. Bunların bedelini ödemeden birkaç ebru sergisi açmakla medeniyet inşa ettiğini varsayan romantik, nostaljik bir söylem hâkim oldu.

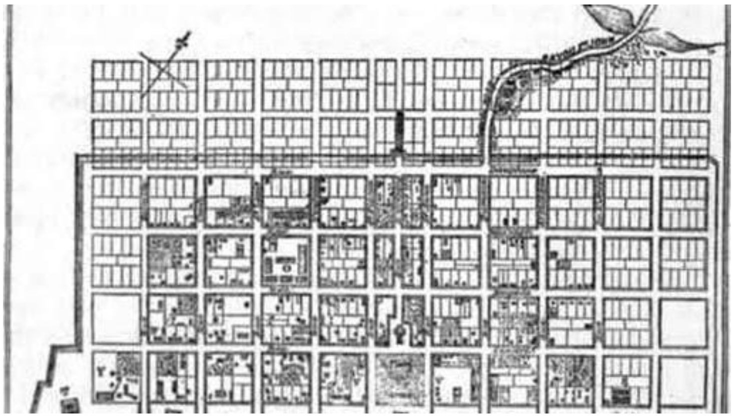
Önce bu söylemin yıkılması gerekiyor ki ayaklarımız yere bassın. Aksi takdirde, ucube yapıların, beton yığınlarının şehirlerimizi kasıp kavurduğu, sadece onunla kalmayıp rant ekonomisinin de insanların ahlâkını bozduğu, toplumu ifsat ettiği bir toplum modeli çıkarırız, medeniyet diye diye. Dolayısıyla biraz sanat tarihi, biraz şehircilik tarihi, biraz moderniteyi okumak; bunların muhtemel sonuçları üzerine düşünmek gerekir diye düşünüyoruz.

Sovyet Mimarisi, altersozluk.com

Hep Batı'dan örnek verdik ama Sovyet deneyimi de çok ilginçtir. Geleneksel şehirlerle özellikle Müslüman/İslam şehirleriyle Sovyet deneyiminin kurduğu ilişki biçimi. Modernlik paradigması içerisinde sosyalist modelle kapitalist model arasında paradigmatik acıdan bir fark yok, ikisi de aynı kök paradigmadan besleniyor. Sadece uygulamadaki bir takım tezahürlerde farklılıklar var ama önerdiği toplum ve insan modeli: modern ve materyalist tipi insan-toplum modellerini işaret ediyor. Dolayısıyla şehir modelleri de bu anlamda benzer arayışların ürünüdür. Sovyet kolonyalizminin el koyduğu İslam şehirleri bir dönem İslam medeniyetinin en önemli ilim merkezleri, medeniyet merkezleriydi.

Özbekistan - Semerkand - Uluğ Bey Medresesi, pinimg.com

Nereler? Buhara aklımıza geliyor, Semerkant aklımıza geliyor, Taşkent aklımıza geliyor, Kırım aklımıza geliyor. Bunlarla kurduğu ilişki nasıldı? Tabii çok daha katı bir sekülerizm ve ateizm uygulandığı için doğrudan dini hayata müdahale eden, dini yapıları ortadan kaldıran bir müdahale oldu.

Izgara Plan, http://sanatsozlugum.blogspot.com/2012/05/izgara-plan.html

Fakat bilinçli bir biçimde şunu yaptılar: geleneksel mahalleleri, semtleri bilinçli bir biçimde bakımsız, kötü, harabe şeklinde bırakarak bir tür eskinin, eskiye ait olanın, İslam'a ait olanın, İslam medeniyetine ait olan her şeyin bir tür sefalet, düşük kalite ve estetiksizliğini yansıttığını göstermeye çalışan operasyonlar yaptılar. Onun dışında yeni şehirler kurarak o şehirlerin yanında daha mamur, bakımlı, temiz, genellikle de *ızgara sistem* **dediğimiz şehir modellerini geliştirerek hayatın nabzını, akışını oralara aktardılar. Bizim cumhuriyet dönemi uygulamalarında da var benzer bir şey.**

Mesela Ankara'daki bürokrasinin dağılımına, ana caddelerin kesiştiği yerlere bakarsanız *Sovyet modeline* **çok benzer. Batılı modelden çok Sovyet modelidir Ankara'daki şehirleşme. İstanbul'daki ise daha çok tarih katliamına yönelik bir yapılaşmaydı. Her halde dünyada tarih katliamının bu derece yoğun olduğu başka bir örnek de bulunamaz.**

Belki sık sık tekrarladığım bir cümle burada daha geçerli olabilir: Türkler, Türkiye burada bir kolonyalizm, bir sömürgecilik deneyimi yaşamadık ama kültürel anlamda kendi kendini sömürgeleştiren nadir uluslardan biriyiz, maalesef.

Şehirleşme ve sekilerleşme bizim Türkiye deneyiminde biraz da ulus inşasıdır. Sadece seküler bir ulusun inşası işlevini görür. Bu amaçla yeni şehirler kurduk, eski bu amaçla tahrip edildi.

Fakat yenisini, yeniden kurabilmek o kadar kolay değil. Geçmişi içselleştirerek değil belki, bu deneyimi kritik ederek; bugünün şartlarında, bugünün imkânlarıyla bugünün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde estetik forma sahip, İslam estetiğine sahip, evrensel ölçekte söz söyleyebilecek, mesaj verebilecek modeller geliştirmek zorundayız. *Mimar Sinan'ın kopyası çakma Selimiyeler, Süleymaniyeler yaparak geleneğe sahip çıkılmaz. Mimar Sinan o günün yapı malzemesiyle, inşaat malzemesiyle, teknik imkânlarıyla o kubbe biçimini geliştirmiş, kemer sistemini geliştirmiş. Eğer bugün olsaydı belki bugün elinde olan malzeme ve teknik imkânlarla aynı estetik algıya farklı formlar geliştirebilecekti.* **Şimdi 500 yıl öncesinin teknik imkânlarıyla inşa edilen bir yapıyı, bugünün betonarme imkânlarıyla birebir kopyalamak bence ecdada falan sahip çıkmak değil, yerimizde saydığımızı hatta gerilediğimizi gösterir.**

Tabii burada bu kadar acımasız olmanın da âlemi yok. Şöyle bir sorun da var: Türkiye'deki üniversite sistemi, akademik/entelektüel hayat henüz İslami hassasiyetlere, İslami bakış acısına sahip bir dünya görüşünün, kariyerin veya bilimin ürünü değil.

Hiçbir güzel sanatlar akademisinde veya mimarlık bölümünde İslam sanatıyla, İslam sanat tarihiyle ilgili köklü, oryantalizm kırılmasından geçmemiş bir müfredatın olduğunu sanmıyorum.

Hayatında camiye girmemiş mimarların yeni bir cami modeli geliştirmesi tahayyül edilemez. Dolayısıyla işi temelden, akademiden alıp, üniversiteden başlayarak bu işin entelektüel ve akademik çalışmaları yapılmadan bir takım modeller geliştirmeye ve iddialı modeller geliştirmeye kalkmak insanı yarı yolda bırakır veya komikleşmeye götürür. Bunun anlaşılır sebepleri var ama bu sebepleri ortaya çıkaran zemini de iyi keşfetmemiz lazım. Bu eksiklikleri yok sayarak sadece maddi imkânlarımızla veya siyasi iradeye sığınarak bir tür reprodüksiyon halinde eskiyi yeniden üretmek Sinan'a hakarettir, her şeyden evvel. Hatta biz Mimar Sinan'ın çizimlerine bile herhalde doğru dürüst hâkim değiliz, onları ortaya çıkarabilmiş değiliz. Nostaljiyi aşmak, bugün yaşadığımız hayatın dinamiklerine uygun bir biçimde şehirle temasa geçmek gerekir diye düşünüyorum.

Bunları uzatabiliriz ama şehir eğer bizim hatırlatma eylemimizin en somutlaşmış örneği ise, sadece geçmişi hatırlatma değil kimliğimizi, benliğimizi ve bizi var kılan değerlerimizi hatırlatan somutlaşmış, kamusal alanlardır. Başta söylediğim gibi şehirde sadece binalar, caddeler yoktur; o caddelere hayat veren, can veren, anlam yükleyen insanın sahip olduğu inanç sistemi, değerleri vardır. Marksist açıdan baktığımızda sadece üretim biçimleri şekillendirmez. Üretim biçimleri, ticaret, endüstri de artık şehirlerin şekillenmesine önemli oranda tesir eden faktörlerdir. Fakat her şeyi belirleyen sadece ekonomi değildir.

Ekonomiyi yok sayarak şehir yapmaya kalkarsanız bu sefer ekonominin, rantın kurallarına teslim olursunuz. Bir şehrin ekonomisini belirleyen şeyler nelerdir? Mesela mülkiyet hakkını eğer siz çözememişseniz, toprak üzerindeki mülkiyetin fıkhi kurallarıyla şehir hayatındaki mülkiyetin, arsanın, toprağın anlamı üzerinde siz bir çözümleme yapamamışsanız o şehirde rantın, haksızlığın, rüşvetin de önüne geçemezsiniz. Yani sadece çok güzel binalar, temiz yollar yapmak meselesi değil bu mesele.

Dolayısıyla şehir, insan toplumunu ayakta tutan, o toplumu bir araya getiren değerler sisteminin somutlaşmış yeridir. Bir köy ve kasaba daha mikro ölçektedir. *Müslüman olarak bir şehir ve medeniyet tasavvurunuz varsa A'dan Z'ye bütün değerler sistemini bu şehirde nasıl yansıtıyoruz, nasıl yansıtılabilir sorusuna cevap vermek lazım.* **Buna sağlıklı cevap verebilmek için önce geçmişe ait uygulamaları,**

referans sistemlerini iyi özümsemek; bu referans sistemi bugüne ne söylüyor, yeniden ne üretebiliriz hem estetik form acısından hem insani ölçekte hem de küresel ölçekte insanlığa nasıl bir model sunabiliyoruz, bunların çabasını göstermek zorundayız.

Mostar Köprüsü, 1993 yılında Hırvat topçular tarafından yıkılmıştı, dunyabulteni.net

Geleneksel şehir yapılarının hemen hepsi tahrip oldu, destroy ettik, yok ettik. Çok nadir yeniden kazandığımız. O da yine maalesef Batılıların müdahalesiyle oldu. Batılıların müdahalesiyle mesela Mostar yok edilmiş bir İslam şehriydi[14], yine Batılıların yaptığı yardımla restorasyon da olsa küçük ölçekte yeniden hayata dâhil edildi[15]. Geleneksel şehirlerimizi korumak orayı müzeleştirmek değil hayata katmak, hayatın içinde o dinamizmini yeniden üretmeyi gerektirir.

Mostar Köprüsü Yeni Hali, dunyabulteni.net

Biz genellikle müzeleştirmekle sahip çıkmayı karıştırıyoruz. Müzeleştirmek biraz da modern bir şeydir. O orada kalır, hayata dokunmaz ama siz bakarsınız oraya. Bu hatırlatma da değildir. Eğer hayat dinamikse ve bir süreklilik arz ediyorsa geçmişle de dinamik bir temas içerisinde olmalıyız diye düşünüyorum.

Genel çerçevede şehir konusunda bugün yapacağımız sohbet böyle bir genel uçuş oldu. Muhtemelen alışmadığınız formda olmuş olabilir. Başı ve sonu belli olan bir konuşma yapmayacağımı baştan söylemiştim. Bir muhabbet olsun istedik bu vesileyle. Eğer sorular varsa devam edebiliriz. Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

---

[14] Bosna-Hersek'in Mostar kentinde Neretva Nehri üzerine yer alan Mostar Köprüsü 1566 yılında Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından inşa edildi. Şehrin Boşnak ve Hırvat kesimlerini birbirine bağlayan köprü zamanla bir kültürel hoşgörünün bir simgesi haline geldi. Bosna savaşı sırasında Hırvat topçularının Mostar Köprüsünü hedef almasının sebeplerinden biri de buydu. http://www.dunyabulteni.net/zaman-mekn/314010/mostar-koprusu-21-yil-once-hirvatlar-tarafindan-yikilmisti-video, 13.06.2018.

[15] Tarihi taş köprünün yıkılmasının ardan yerine derme çatma bir ahşap köprü yapıldı. Köprünün aslına uygun bir şekilde yeniden inşası için çalışmalar ise UNESCO ve Dünya Bankası desteğiyle 1997 yılında başladı. Nevarta nehrine gömülen orijinal taşların bir kısmı çıkarıldı. Bu taşların bir kısmı köprünün yapımında kullanıldı. Köprünün inşasını ise bir Türk firması üstlendi. Ayrıca Türkiye köprünün yapımına 1 milyon dolar para yardımında bulundu. Aslına uygun olarak yeniden inşa edilen köprü çok sayıda devletin temsilcisinin hazır bulunduğu bir törenle İngiliz Prensi tarafından 23 Temmuz 2004 tarihinde açıldı. 2005 yılında da Dünya Mirası Listesine de dâhil edildi. http://www.dunyabulteni.net/zaman-mekn/314010/mostar-koprusu-21-yil-once-hirvatlar-tarafindan-yikilmisti-video, 13.06.2018.

SORULAR VE CEVAPLAR

Soru-1: Hocam ben bir de şehrin meydanlarıyla alakalı konuşalım istiyorum. Özellikle hani dönüyoruz dolaşıyoruz, dönüp dolaştığımızda yine kendimizi bulduğumuz yer şehrin meydanları. Ve bu meydanlar bu yüzyılımızda yani yakın yüzyılımızda en çok, büyük olayların da yaşandığı yerler. Yani büyük siyasi çalkantıların, gösterilerin yapıldığı yerler. Bu meydanların oluşumu bizim kültürümüzde var olan bir şey mi? Daha çok Batı eksenli olduğunu düşünüyorum. Bizim şehrimizi nasıl şekillendiriyor, meydanların varlığı? Böyle birazcık da şehir ve meydanlar üzerine düşünecek, konuşacak olursak neler söyleyebiliriz?

Meydan modern şehirlere özgü bir şey. Yani Batı'da da eskiden çok büyük meydanların olduğu söylenemez. Sonuçta işte kilisenin, üniversitelerin, kraliyet saraylarının olduğu yerlerde meydanımsı yerler var.

Haussmann Planı'ndan sonra Paris'in "radyal" kuş bakışı görünüşü http://www.mimarizm.com/haberler/paris-e-haussmann-plani-ndan-sonra-rogers-plani_116365, 13.06.2018.

Biraz teknoloji ve biraz da ihtiyaçtan kaynaklanır. Eğer Turgut Cansever'e kulak verecek olursak o biraz da askeri amaçlı olduğunu söyler, çok siyasi olduğunu söyler. Mesela Paris'teki caddelerin genişliğinin ve o meydanların Napolyon döneminde Fransız Devriminin devamı olarak muhtemel çıkabilecek baskınları önleyici tedbir olarak, topçu atışına müsait olabilecek şekilde dizayn edildiğini söyler.

Başkası söylese ciddiye almayacaktım ama Turgut Cansever gibi ciddi bir ilim ve düşünce adamının söylediği bir şey bu. Biraz da şehir tarihiyle alakalıdır. Bizde anıtsal yapılar var.

İstanbul Fatih Cami ve Külliyesi, www.gezipgordum.com/fatih-camii-ve-kulliyesi-istanbul/, 13.06.2018.

Eski klasik İstanbul'a baktığımızda Beyazıt Meydanı; meydan bile denmez ama onun dışında meydan işlevi görebilecek devasa alanlar var. Mesela Süleymaniye Külliyesi'ni aldığımızda işlevsel bir meydan aslında. Başıboş insanların gelip gittiği, trafiğin aktığı bir yerden çok, belli değerler sisteminin, üniversitenin, hastanenin, ibadethanenin, hamamın, çarşının iç içe geçtiği bir kompleks görüyorum. Benzer bir bicimde Fatih Külliyesi de öyle. Dolayısıyla bu meydan olgusu çok modern bir olgu. Bizim şehirlerde eğer Batı'da yaşanan o sureci yaşamış olsaydı o meydanlar çıkar mıydı, çıkarsa nasıl olurdu? Bu deneyimler üzerinde düşünmek lazım. Yani meydanımsı diyebileceğimiz, bugünkü Batı modern şehirlerindeki meydan olmasa da meydan uygulamalarını hatırlatan uygulamalar yok değil klasik yerlerde. Mesela ilk akla gelen Isfahan Meydanı'dır. Bildiğimiz anlamda meydan değil ama meydan işlevi gören büyük bir klasik yapıdır.

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde bulunan ve dünyanın en büyük meydanlarından biri olarak nitelendirilen Nakş-ı Cihan Meydanı, İsfahan'a gelenlerin en gözde ziyaret noktalarından. 17. yüzyıla uzanan köklü tarihi ile öne çıkan bu yer, İslam mimarisin en etkileyici örnekleri arasında gösteriliyor. https://www.turna.com/blog/isfahan-en-guzel-yerler, 13.06.2018.

Orta Asya'daki o geleneksel Semerkant, Buhara gibi büyük şehirlerde de buna benzer, o külliyeler etrafında oluşmuş meydanlar var. Ama şehri bir merkezden yöneten, şehrin bütün insanlarını denetim altına alan bulvar ve meydan anlayışı yok. Aslında olmamasının temel sebebi siyaset ve toplum ilişkisiyle alakalı bir şey.

Meydan biraz daha toplumu denetim altına alan bir siyasal iradenin sonucudur. Şehir planlamasının rasyonalize edilmiş şeklidir. Bu uygulama İslam toplumunda siyasetin tahakkümünü engelleyecek bir bicimde nasıl yapılabilir, nasıl üretilebilir? Bugünkü şartlarda trafiğin, motorun, otomobilin, ulaşım araçlarının, nüfus yoğunluğunun bu kadar olduğu bir ortamda nasıl yapılabilir üzerine kafa patlatmak gerekiyor tabii. Ama her şehrin doğuş felsefesi o şehrin biraz da değerler sistemiyle alakalı bir şey. Toplumla siyasetle, iktisatla kurduğu ilişkiyle alakalı diye düşünüyorum.

Soru-2: Hocam ben şunu merak ediyorum. Şehircilikte yerleşim ve kentsel dönüşümler oluşuyor. Eskiden/geçmişten deneyim çıkarmamızı söylemiştiniz, deneyimlerden transfer yapmamızı ya da. Eski binalara baktığımızda binalar iki veya üç katlılardı ama şimdi yüksek katlılar yapılıyor. Biz gerçek anlamda doğru yerleşmeyi, yataya mı yapmalıyız dikeye mi?

Mustafa Reşit Paşa'nın sorusuna geldik. Mustafa Reşit Paşa o zaman doğru cevabı vermiş bence. Yani dikey veya yatay. Yatay olması ne anlama geliyor? Daha insani ölçekte bir şey. En azından bir bahçesi olabilecek demektir, tabiatla doğayla iç içe demektir.

Dikey binaların en mütevazısı 6-7 kat, 10 kat. Sonuçta, üst üste paketlenmiş bir şey. Bunun felsefi çözümlemesi biz insani olarak yüz yüze bakıyoruz. Üstelik Türkiye gibi arsa, toprak sıkıntısı olmayan bir ülkede mesela Kayseri'ye bakın, koskoca ovada bir şehir. Herhalde Kayseri gibi yüksek yapılaşması olan yer çok az, ne gereği var.

Şimdi Avrupa'da görüyorsunuz. Eleştiriyoruz ediyoruz ama yerleşim alanlarının hemen hepsi bahçeli, yatay yapılanmadır. Her yer New York, Manhattan değil yani, çok nadirdir öylesi yerler. Sanıldığı gibi büyük şehirler, metropoller çok büyük katlı binaların oluştuğu yerler değil. Katlı binaların olduğu iş merkezleri, ofisler genellikle. Diğer kısımlar, insanların oturduğu yerler genellikle, nereden baksanız insani ölçekte, yan yana, az ya da çok bahçesi olan toprakla teması olan yerler. Bunun için Doğulu-Batılı, şu bu olmak gerekmiyor. İnsani ölçekte bir hayat tasavvuru en azından bunu gerektiriyor. İnsan neden evinde saksıda bir şeyler yetiştiriyor? Sadece sus değil başka özlemleri de var aslında.

Sonuçta bir de mahremiyet, aile ilişkisi, insan ilişkisi, kadın-erkek ilişkisi gibi değerlerle, gelenekle, kültürle alakalı boyutları var bu işin. Bunları yok sayarak bir şehir planlaması yapamazsınız, ev modeli geliştiremezsiniz. Kaldı ki modern

mimarinin babaları bile, 20. yüzyılın başından itibaren yetişen en büyük ustaları, İstanbul'daki konut mimarisinden ciddi bicimde etkilenmişlerdir. Bu akademik olarak da tespit edilmiş bir şey. Yani evrensel ölçekte evrensel bir kübik yapı modeli oluşturma çabası vardır, modern mimaride, yüksek modernite dedikleri dönemde, özellikle 1920'lerden sonra gelişen. Bu bile bütün insanlığın ortak, evrensel değeri olarak üretilme iddiasındaki şeyler Osmanlı konut mimarisinden, o iki katlı tek katlı bahçeli ev tiplerinden, siluetinden özellikle çok ciddi bicimde etkilenmişlerdir. Bu sanat tarihinde de tespit edilmiş bir gerçektir.

Soru-3: Hocam teşekkür ederiz. Mekân ve İnsan denildiğinde benim aklıma daha çok insanların ihtiyaçları doğrultusunda bir mekân tasarladıkları geliyor. Yani günümüzü ele alacak olursak: giderek hızlı yaşayan bir toplum olmaya devam ediyoruz ve bu devam edecek sanırım. Bunu ele alacak olursak işte tramvayların yapılması, alt geçitlerin, üst geçitlerin, evlerin ona göre tasarlanması; yani bu hızlı yaşama dönük olarak da insanların ihtiyaçlarını karşılaması açısından da mekânın yapılanmasında bir değişiklik olduğu söylenebilir mi? Daha çok gelenekten bahsettik. Geleneklerimizin değiştirilmesiyle birlikte oluşan yeni toplumlardan, yeni mekânlardan bahsettik fakat ben burada daha çok insanların ihtiyaçlarına dönük bir malzeme sağlanabileceğini göstermeye çalıştım.

Şöyle bir şey var arkadaşlar: Hz. Âdem'den (a.s.) bu zamana insan doğası hemen hemen aynı insan. İhtiyaçları da hemen hemen aynıdır. Bir takım ihtiyaçlar eskiden var olmayan ama şimdi var olduğunu saydığımız bir takım ihtiyaçlar var belki de ihtiyaç mı değil mi onu tartışmamız gerekiyor. İhtiyaç sahibi kılınıyoruz daha çok. Bir tur tüketim bağımlısı, lüks bağımlısı... Dolayısıyla temel olarak insanın ihtiyaçlarının neler olduğu sorusunun cevabı da onun değerlerini verir büyük oranda. Ekonomik ilişkiler, üretim tarzları, o şehirde işleyen ticaret ve ekonomiye uygun dinamik bir şehir yapılanması önemli. Önemli değil, temel bir durum. Bütün bunu da bir şekilde ne kadar modern olursak olalım yine gelenekle barışık, gelenekle temas halinde olan bir yapı modeli geliştirmek zorundayız. Ben bunu önemsiyorum.

Yani modern olmak illa modern şehirler kurmak, 10 katlı bloklarda oturmamızı gerektirmiyor. Eğer bunu sorgulamıyorsak, buna ihtiyaç hissetmiyorsak deminki soru gibi tekrar tekrar o mu uygun, bu mu uygun diye sorarız. Bunun artık halledilmiş olması gerekirdi.

Ama gerçekten tuhaf bir özentiyle, Batı'da var olduğunu zannettiğimiz bir takım şeyler, görkemli yapılar şunlar bunlar bizde anında karşılık buluyor. Şöyle bir karşılık buluyor: taklit ediyoruz.

Hâlbuki emperyal dönemde Avrupa'daki imparatorluklar dönemindeki görkemli binaların Osmanlı aydınlarının ağzını acık bırakan o binaların hepsi de siyasal güç

gösterisinden ibaret. Paris'e giderseniz görürsünüz. Eski Paris'i Fransızlar bugün yeniden inşa edemediler. Çok dehşetli bir merkezi imparatorluğun ve sermayenin, gücün oraya aktığını görüyorsunuz. Onun normal şartlarda bir ulus devletin bugün bile elde edemeyeceği bir servet olduğunu hissediyorsunuz. Ama o servet başka turlu değil: binalarda, caddelerde, bulvarlarda ve görkemli binalarda tezahür ederek aslında bir güç ve iktidar gösterisi. İhtiyaçtan çok güç ve iktidar gösterisi.

Bunu çözmemiz lazım. Bunu aşamadığımız vakit "bizde niye yok" sorusunda hep gelir kalırız. Estetikten diyecek olursanız, ondan bahsetmiyorum, o ayrı bir konu. Bu estetik algı, kültüre göre değişir. Ama bizi hayran bırakan, özellikle Osmanlı aydınını ilk planda şaşkına çeviren büyük saraylar, malikâneler kâşaneler dedikleri yerler aslında merkezi imparatorlukların güç gösterisi.

Mesela şöyle bir ayrıntıyı düşünmedik: İngiliz mimarisiyle Fransız mimarisi taban tabana zıt gibidir. Britanya İmparatorluğu herhalde tarihin gördüğü en büyük imparatorluklardan biriydi, güneş batmayan imparatorluk kurmuşlardı. Ama Londra'da, Paris kadar görkemli binalar bulamazsınız. Daha sefil, miserable dedikleri binalar vardır. Niye? Siyasal modelleri karşılaştırdığımız vakit bunun niyesinin cevabını da verebiliriz.

Fransa çok daha merkezi bir imparatorluktu, siyasi irade çok güçlüydü, iktidar çok güçlüydü; İngiltere'de ise şirket imparatorluğu vardı. Dolayısıyla yaygan bir güç dağılımı vardı.

Temerküz edilmiş bir siyasal güç olmadığı için kendiliğinden oluşan bir mimari tarz vardır. Mesela bunun siyasal bir izahıdır sadece siyasal değil tabii gelenekle falan da alakalı.

Dolayısıyla temel ihtiyaç nedir, sorusunu önce sorup ona göre cevaplamak lazım bu soruyu. Yusuf Yerli: Sohbetinizin başında sormuş olduğunuz bir soruya ben cevap vermek istiyorum.

Burada mimarlık öğrencisi var mı, diye bir soru sordunuz veya mimar var mı diye. Başlangıçta ilk yapmış olduğumuz 300 kişilik bir toplantıda elde ettiğimiz veriler çerçevesinde bir eleme yapacaktık. Bu elemede ne yaptık ilk önce?

İlk elemede o toplantıya gelenler ve gelmeyenler şeklinde ayırdık. 300 kişi orada otomatik kalmıştı. Daha sonra eleme mevzuuna girdiğimizde akademideki arkadaşlarla şu prensibi dikkate aldık: mimarlık bolumu ve şehircilik bölümünde okuyan kim müracaat ettiyse onları otomatikman alalım dedik.

Sonuç itibariyle baktığımızda 30 kişi vardı. Bu 30 arkadaşımız ilk 2 dersten sonra irtibatı kestiler. Ben şuraya gelmek istiyorum. Türkiye'de mimarlık şimdiki haliyle sanatçı-mimar ilişkisinden daha çok mimar-mühendis-inşaatçı-müteahhit, yani,

mimar-müteahhit ilişkisi on planda görülüyor anlaşılan ve böyle bir beklenti belki de oluşuyor. Ama sizin başta söylemiş olduğunuz, mimarlık en ideolojik mesleklerden herhalde birisi. İdrakin mekâna yansımasını yapan nihayetinde mimarlar. İdrakimizi oluşturan en temel mevzular nedir, diye sorduğumuzda; varlık- bilgi-değerler-zaman-mekân-siyaset konusunun altını, biz bunun için çizmiştik. Hatta Gönül Hanım burada. O da ayakta kalan şehirci ve mimarlardan birisi. İlk seminerde ona şunu söylemiştim:

Hunat Camii taç kapısını seyrettiğinizde onun size neler söyleyeceğini, bu derslerden sonra, farklı bir söylem içerisinde olacağını anlayacaksınız, demiştim. Böyle bir bilgi vermiş oldum. Aslında bu da bir soru. Mimarlık, felsefe, sanat…

Akif Emre: Bu aslında biraz da şununla alakalı. Niye mimar yok anlamında değil, kime hitap ediyorum diye. Konuştuğumuz kitlenin genel hissi nedir, o anlamda. Yani tereciye tere satmış olmayalım diye. Ama böyle bir teknik arka plan da faydalı oldu benim için.

Soru-4: Hocam şöyle: bana bu süreçler sanki Türkiye'deki şehirleşme, mimari faaliyetlerle doğru orantıda, Batılılaşma süreciyle bağlantılı gibi geliyor. Şöyle ki özellikle Türkiye'de son dönemde her şeyin yenisini aldık. Bu Batılılaşma sürecinin tamamı da böyle. Mesela millete küfreden mimarlar ya da kendi varlıklarıyla ön plana çıkmaya çalışan müteahhitler vs. bunlar sürekli ön plana çıkmaya çalışıyorlar. Bunlar toplumda sürekli öne atılan insanlar haline geldiler. Onun için bizim doğrudan doğruya algıyı değiştirmemiz gerekiyor gibi geliyor.

Bu halkla alakalı değil. Evet, halkta da aynı şey var ama halkı yönlendiren, halka şekil veren, halkın onunu açacak olan kimlerdir, her toplumda? Ulemadır, aydındır, Batılı anlamda entelektüeldir, üniversitelerdir vs. Şimdi üniversiteler yeni bir şey üretmekten çok taklitle meşguller. Yani dünya çapında yeni bir teori, yeni bir tez, yeni bir paradigma geliştirmiş kaç kişi var? İster sosyal bilimlerde olsun ister teknik bilimlerde olsun, böyle bir şey göremiyoruz. Üniversiteler Batı'da üretileni buraya aktaramıyor bile. Aydınlar ise genellikle Batıcı aydınlar, onların işi kolay, Batı'daki düşünce akımlarını olduğu gibi buraya aktarmak, tercüme etmek, edebildikleri kadarıyla, buradan orijinal bir şey çıkmaz.

Buna eleştirel yaklaşan kesimlerin ise kendi geleneğiyle sağlıklı bir ilişkisi yok. Yani İslam kültürünü, İslam fikriyatını, düşüncesini, felsefesini nerede canlandıracaksınız? Bir kere İbn-i Arabî'den bahsediyorsak İbn-i Arabî'nin kavram dünyasına nüfuz etmekten bile mahrumuz, Arapça bilip bilmemek meselesi değil. O zaman Endülüs'te Müslümanlar neyi tartışıyordu da İbn-i Arabî bu konuları gündeme getirdi? Yani İbn Rüşd'le Gazali meselesini sadece Batılıların anladığı anlamda işte bir felsefe var mı yok mu, meselesine indirgenirse çok oryantalist bir yaklaşım olur. Dolayısıyla biz oranın künhüne de vakıf olabilecek bir ilişki biçimine

girebilmiş değiliz. Gelenekle irtibatımız kopmuş. Yani gelenek derken sadece geçmişi tekrarlama anlamında söylemiyorum; bir yol, yöntem olarak soyluyorum.

Geleneği taşıyacak olan nedir? Eğitim kurumlarıdır. İslam medeniyeti bunca ilmi, fikri, entelektüel her neyse birikimi kim, nereye taşıyacak? Kur'an kursuyla olacak işler değil. Kur'an kurslarını küçümsemiyorum ama bugün Batı medeniyetini bugünkü medeniyet seviyesini yükselten üniversitedir. Üniversitelerin de nereden gelip geçtiği belli. Modern akademinin, üniversitenin kendisine göre bir sorunsalı var. Bu sorunsala cevap arıyor. Bizim eğitim sistemimizin, "medresenin" soruları, dünya tasavvuru, görüşü, hakikat algısı başka. Onu bugünkü dile aktaracak, en azından bizim kavrayıp yeniden üretebilmemize imkân verecek kanallarımız yok. Yani daha entelektüel ve ilmi derinliğe girmeye gerek yok. Siyasi anlamda bile, Orta Doğu'nun tapusu bizde falan filan diyoruz ama hariciyede Arapça bilen kaç tane diplomat var? Yoktur bile. İngilizce üzerinden, Fransızca üzerinden gidiyoruz, her alanda bu böyle.

Dolayısıyla kendi geleneğimizin diline yansıyan mimari eserlere, şehirlere yaklaşım bir Fransız gibi. Mimar Sinan, Süleymaniye'yi yaparken niye öyle değil de böyle yaptı? Sadece mimari bir ustalık tercihi değil. Eğer siz o dönemin şartlarında Osmanlı entelektüel dünyası hangi konuları tartışıyordu bunu bilmiyorsanız, bilmiyorsak; Sinan'ın da Süleymaniye'yi niçin bu tarzda yaptığını izah edemeyiz. O sadece bir yapı değil. Bütüncül bir medeniyetin taşa yansıyan bir bölümü.

Muhtemelen onunla aynı dönemde İstanbul'da, Kahire'de, Bağdat'ta, Osmanlı'nın entelektüel dünyasında o tartışmanın bir karşılığı vardı. O tartışmanın taşa yansımış bicimidir. Birbirinden kopuk değildir, medeniyet bir bütündür. Yani onu oradan al, çakma bir Sinan yap; ne entelektüel arka planı var, ne teknik arka planı var, ne estetiği var. Bu değil. Tamam, o şekilde gidebilir, o ayrı bir şey, küçümsemiyorum o ayrı bir şey ama olması gereken bu değil. Dolayısıyla bir mimari esere bakmak, yaklaşmak da sadece taşa bakmak, bir yapıyı incelemek değildir. *Aynı zamanda o dönemin ilmi, entelektüel tartışmasına vakıf olmak demektir.*

Süleymaniye Külliyesi, http://istanbultarih.com/yasamin-da-olumun-de-merkezi--suleymaniye-kulliyesi-267.html

Hocam bu aynı zamanda özellikle biraz derdin olması gerekiyor gibi geliyor. Şöyle: Ömer Lütfi Barkan Hoca özellikle Kolonizatör Türk Dervişlerini anlatırken oradaki yapılarla ilgili şunu söyler: ilk planda cami kurulur, caminin etrafında şehirler kurulur, orada dervişler bir taraftan üretirler, bir taraftan dini yaymaya çalışırlar. Dert var ama. Burada sanki dert yokmuş gibi. Aynı zamanda bir de Batı karşısındaki sürekli yenilginin doğurduğu bir aşağılık duygusunun tezahürü gibi geliyor bana açıkçası.

Özellikle bu müteahhitler örneği de sanki… O algının nihayetinde bir yansıması.

Müteahhit diyorsun başka bir insan tipi. Yani müteahhitlik aslında, olması gereken mimarlık fakültesinin sanat tarihçileri, ressamlar, sanat eleştirmenlerinin beyin yapısı müteahhitten daha ileride değilse müteahhit ne yapsın? Müteahhit var olan perspektifle, var olan imkânları uygulayacak. Onun görevi o.

Zaten ondan çok büyük sanatkârlık bekleyemezsin.

Hocam müteahhit derken o total hali, birleşim hali.

Üniversitenin müteahhitten farkı yok, problem orada. Gerçekten müteahhitten farkı yok.

Şöyle mesela: biz gecekonduda büyüdük. Yıllarca Türkiye'de özellikle birileri aracılığıyla gecekondu, gecekondu diye aşağılandı. Şimdi 15 katlı binalarda oturuyor, herkes. Ama insan ilişkisi yok, hiçbir şey yok. Bizim gecekondular mükemmeldi, gerçekten de mükemmeldi.

Gecekondulardan daha iyi istifade ediliyor. Şu anda TOKİ binalarından daha iyi istifade ediyor. Tabiata dönüşme şansı vardır hala. İnsani ölçekte yapılmış şeylerdir. Ama TOKİ'leri, o beton yığınlarını tekrar tabiata kazandıramazsınız.

Soru-5: Hocam benim de kafama takılan bir soru var. Şehrin sekülerleşmesi konusunda da görmüştük. Bugün sizin anlattığınız gibi kendi kültürünü sömüren bir ulus olduğumuzdan bahsettik. Eskiden merkez camiden daha yüksek binalar olmaz ve bütün yollar ona çıkarmış. Hani insanlar onu görsün, ona çıksınlar gibi. Ama şimdi biz caminin gökdelenler arasında kaybolduğunu görüyoruz.

Özel sektörün de gittikçe yaygınlaşmasıyla bu durum daha vahim bir hal aldı. Artık hiç telafi edilemeyecek bir noktada mıyız?

Benim dikkatimi çeken bir şey var son dönemlerde. Şunu hissediyorsunuz: camilerin arsanın en değersiz kısmına, en kenarına iliştirildiğini imar planından anlıyorsunuz. Yani biraz da şehri, siteyi planlayan mimarların dünya görüşüyle alakalı şeyler bunlar.

Soru-6: Teşekkür ederim. Hocam, süreçle ilgili bütün tespitlerinize katılıyorum. Belki çok daha konuşulacak ayrıntıları var o işlerin ama son konuşan kardeşimizin sözü biraz da benim sormak istediğim konuya değinmiş oldu. Ve bir şehir planlamacısı adayı olarak soruyorum ben ayrıca. Diyelim ki bir dönem sonra önüme planlama kararları gelecek ya da ben plan yapacağım bir şey için.

Tüm bu dediklerinizi de bilerek birçok şeyi yapmak istemiyoruz, o imzayı da atmak istemiyoruz. Buna nasıl direneceğiz?

Hatırlarsanız bir şey söyledim: çözüm bulmaktan önce anlamlı sorular soralım. Bunlar kafamızda soru işareti olarak belirmese zaten arayışa giremeyiz. Arayışa sahip olabilmek için bazı şeylerin yokluğunu, yanlışlığını duymak, bilmek, hissetmek gerekir. Onun için öncelikle soru soralım diyorum. Yani şu anda biz soru aşamasındayız. Şöyle şöyle yaparsanız şu olur demek kolay.

Mimar Turgut Cansever, www.bisav.org.tr

Biz bu sorulara, benzer tartışmalara çok değil 15 yıl önce başlamış olsaydık belki şimdi çok daha farklı bir noktaya gelirdik. Ama iyi hatırlıyorum rahmetli Turgut Cansever bir ara İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin danışmanlığını yaptı ama hiçbir şey danışmadılar herhalde. O zaman şöyle bir teklifte bulunmuştum, yazdım bunu da. Turgut Cansever Mimarlık Okulu açılsın.

Bu illa resmi, YÖK'ten izinli olmayabilirdi belki o zamanın şartlarında ama bu formüle edilebilirdi. Şurada nasıl kurs, ders yapıyorsak benzer bicimde, yüksek lisans, doktora düzeyinde 15 tane 30 tane mimar, sanat tarihçisi veya interdisipliner alanda seçilmiş insanlar, böyle bir tedrisat sistemine başlanmış olsaydı, Turgut Cansever[16] veya başka biri her neyse, muhtemelen şehir, yapılaşma, yatay model, dikey model, konut mimarisi modelleri üzerinde çok daha sağlıklı ve verimli somut şeyler üzerinde tartışıyor olacaktık. Şu anda muhayyel şeyler üzerinde, elimizde var olan geçmişe ait veriler ve önümüzdeki kotu örnekler var. Birkaç tane de olsa iyi modeller, örnekler olmuş olabilseydi bunun üzerinde tartışıyor, konuşuyor olabilirdik.

Şimdi Mimar Sinan'la burada ovunuyoruz ama Mimar Sinan'ın doğduğu şehre layık bir şehir kuruyor muyuz, bir ülke kuruyor muyuz, İstanbul'u, Kayseri'yi veyahut başka bir yeri.

Bu, şu veya bu değil, bir süreç. Topyekûn yangından geçmiş bir toplumdan bahsediyoruz. Bu yangından hepimizin zihinleri etkilendi. Muhtemelen şurada konuşurken bile 10 yıl sonra düzelteceğimiz bazı tespitler var. Bu doğal bir şey. Ama esas olanın, anlamlı olanın bu arayış içerisinde olmak olduğunu düşünüyorum.

Anlatabiliyor muyum?

Soru-7: Teşekkür ederim. Hocam ben biraz şehirle alakalı konuşalım istiyorum. Ben Kayserili olduğunuzu bilmiyordum. Kayseri'yle alakalı ne söylersiniz? Mesela az önce Turgut Cansever'den örnek verdiniz. O bahsettiğiniz kitapta Bonapart'ın çizdiği bir Paris mimarisinden bahsediyor. Paris'ten bahsederken, Paris'i anlattık Paris'te bir anlayış var, bir meydan çiziyor, Paris planını çiziyor. Altında bir amaç var. Şu olursa ileride bir ihtilal olur, savaş olur, ben şehrimi savunurum diye şehir meydanını kendi anlayışlarına göre dizayn ediyorlar.

Yine, mesela Osmanlı mimarisine baktığımız zaman camiler var. Camilerin etrafında oluşan bütün yapıların, evlerin pencereleriyle, ebatlarıyla bir oynama var. Bu nedir? Şehrin içinde bulunan camileri ya da dinî mekânları ya da devlete ait kurumları daha ihtişamlı daha gösterişli kılmak amacı var. Yine aynı şekilde, mesela Batılı insanlar Osmanlı insanlarıyla ilgili hep şöyle bir algıya sahiptirler: Osmanlı insanları veya Türk erkekleri daha ihtişamlıdır, daha babayiğittir, daha iri-yarı, güçlü erkeklerdir. Aslında bunun Turgut Cansever bir kurgu olduğunu söyler.

Çünkü Osmanlı'da evler olsun, camiler olsun pencereleri küçük olduğu için insanları daha gösterişli, daha iri-yarı hale getirir. Bunların hepsinin altında bir amaç var, bir anlayış var. Yani yapmak istedikleri ya da yaptırmak istedikleri, vermek istedikleri

[16] Turgut Cansever Türk mimar, şehir plancısı, düşünür. Dünyada üç kez Ağa Han Mimarlık Ödülü almış tek mimardır. "Bilge Mimar" da olarak anılır. Kent, imar, koruma alanlarında pek çok görev almış, Beyazıt Meydanı'nı tasarlamıştır. Vikipedi

bir mesaj var. Ben Kayserili olduğunuzu varsayarak Kayseri'yle ilgili şunu sormak istiyorum: Kurşunlu Cami var, hemen arkasında Gevher Nesibe Şifahiyesi var, arkasında büyük bir Mimar Sinan Parkı var, hemen yanında büyük bir medrese (Sahabiye) var. Yani nasıl bir anlayış ki bunun ortasına bir Hilton'u dikebiliyor? Bu anlayışla ilgili ve Kayseri'yle ilgili neler söylemek istersiniz? Bununla ilgili biraz konuşabilir misiniz?

Şöyle bir şey var: bu anlayış dediğimiz şeyi süreç belirliyor. Devletin, belediyenin, siyasetin şehirlerde ne tur imar politikası var? Yani biz de 10-15 yıllık resme bakarak geçmişi yorumluyoruz. İnşaat sektöründe, geçmişte inşaatı kimler yapıyordu mesela?

Gerçekten şehrin dokusunu belirleyecek oranda bir sermaye birikimi, bir inşaat sektörü var mıydı geçmişte, Türkiye genelinde? Yoksa bu inşaat dediğimiz; kamusal alanlara, sivil mimariye damgasını vuran ve bir şekilde devletle uzantılı, devletin yapı faaliyetleri miydi? Bütün bunlar o sorularla doğrudan alakalı. Dolayısıyla her şeyin devlet denetiminde olduğu bir dönemde mimari tarzı da, estetiği de biraz da devlet politikaları belirlemiştir. İşte, Türkiye'deki ulusal mimari projeleri süreçleri, Kemalist dönemden beri çok sık tartışmalar olmuş, dönüşümler yaşamış. Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki mimari tarzla, daha sonraki dönemlerde modern mimari, taş binaların dışını bile betonla sıvama modası. Bunlar modernlik algılarıyla alakalıydı.

Dolayısıyla anlayış, devlet seçkinlerinin anlayışı şehre de yansıdı. İlla şehirler şöyle olacak, böyle olacak diye bir şey yok. O da Batı tasavvuruyla alakalı bir şey. Batı'da böyle bizde de böyle olacak türünden. Çoğu estetikten mahrum ama tek tipleştirici şehir modelleri. Tabii çok zengin de olmadığı için belli bir zihniyetin dışına çıkamıyor. Belki Cumhuriyet tarihinden beri ilk defa Türkiye son 10-15 yılda biraz varsıllaştı. Fakat bu varsıllaşma topluma da bir miktar yansıdı: inşaat sektörü, özelleştirme vs. Şimdi bu veri üzerinden biz geçmişi okuyoruz. Aslında geçmişte inşaat sektörü neydi?

Bu sektörel durumu bilmeden de yorum yapmak zor. Mesela inşaatların yüzde kaçı özel sektöre aitti, yüzde kaçı devlet eliyle yapılmıştı? Bunu bilmeden niye halkımız böyle, devlet böyle, binalar niye böyle, Kayseri'de böyle, obur tarafta böyle sorusuna cevap vermek biraz zor. Doğrusu benim elimde öyle bir veri yok şu anda ama…

Lojmanlara bakarsak devlet bunları zaten çizdi. Belli görevler memurlar için standart bir ev ve yaşam tarzı var.

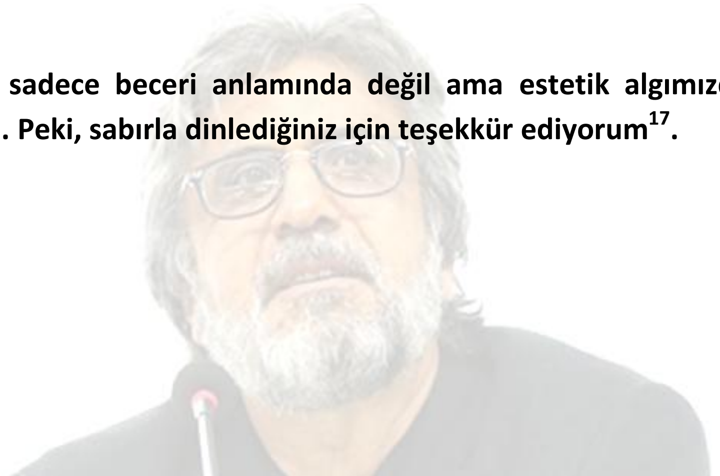
Onların tipleri zaten belli, Sovyet mimarisini andıran şeyler.

Onlar zaten toplumun diğer kesimine, sivil kesimine yansıması için bir örnek meydana getiriyor. Modelimiz buydu. Biraz daha suyu akan, iki odası olan, üç odası olan yerler. Tek ailenin yaşayacağı evler bunlar.

Tabii tabii dedemden hatırlıyorum. İşte Kayseri'de falan ağanın üç katlı binası. Yıllar sonra büyüdük baktık ki orası köhne bir yer. Sermaye de onunla alakalı bir şey. Dolayısıyla bu tur estetik vb. şeyler zenginleşmeyle doğrudan doğruya alakalı. Eğer temeli yoksa o zenginlik yozlaşmayı getirir. Temeli varsa o; rafine bir zevki, ince bir estetiği oraya taşır.

Kıyaslama yapalım: İran ekonomik olarak bizden iyi değil ama İran'da yeni bir şey yapıldığında görüyorsunuz ki bu İran'a ait diyorsunuz. İran estetiğini görüyorsunuz onlarda. O estetik bize uyar mı uymaz mı ayrı bir mesele ama adamlar o geleneği sürdürüyor, tahrip olmamış bir doku var hala. Bu adam seküler de olabilir, dindar da olabilir, Batıcı da olabilir fark etmiyor. Ama ortak o tarihi süreçten devralınıp gelinen, o imbikten geçmiş bir estetiği görüyorsunuz, diyorsunuz ki bu İran. Bizde o kalmadı.

O gelenek sadece beceri anlamında değil ama estetik algımızda deforme oldu, tahrip oldu. Peki, sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum[17].

[17] Kayseri Büyükşehir Belediyesi Düşünen Şehir Dergisi Haziran 2018 sayısının tamamına linkten ulaşabilirsiniz. https://fazlioglu.blogspot.com/2018/06/prof-dr-ihsan-fazlioglu-dusunen-sehir-dergisi-akif-emre-ozel-sayisi-nda-yazdi-sureti-ve-sireti-arasinda-akif-emre.html

ERGUVANLAR DA YANAR[18]

Tabiatla insan ilişkisinin, sadece şehir kültürünü değil insan muhayyilesini belirleyen bir yanı var. Bunu en iyi, insanların mevsimlerin dönüşümü karşısında yaşanan sıradışı olaylara verdikleri tepkilerde anlarız. Anadolu'nun kıta özelliği sergileyen iklim ve coğrafi zenginliği dilimize de yansır. Bahar 'kırkikindi yağmurları'yla yaşanır Anadolu'da. İstanbul, 'ahmak ıslatan'ları ile bilinir. Kaç zamandır ahmak ıslatanların artık yağmadığını fark ettim geçenlerde. Tropikal iklimlere özgü yağışlar alıyor artık. Sanki yağmurdan farklı bir şey boşanıyor üstümüze. Gök açılıp birden boşanan yağmurlar. Binlerce yıllık tabiat ve coğrafyayla kurlu aşinalığı sele veriyor. İstanbul'un iklimine, tabiatına, coğrafyasına hele hele insanına yabancı gelen yağmurlar... Yazı, baharı, kışıyla oluşan tabiat iç içe, tabiatla beraber ama şehirli bir yaşama kültürü yağmurların aniden bastırması gibi apansız geliveren baskınlarla da tarumar oluyor sanki. İnsan eliyle bozulan kozmik denge yine insanı bozuyor. Çoktan yok edilen mimarisi, şehir dokusu, evlerin konumu, labirenti andırdığı söylenen sokakların iç düzeni mevsimlerin ritmine ayarlıydı oysa.

Bu yıl 'erguvanlar yanmış'… Baharda zamansız çiçeğe duran ağaçları Anadolu'da soğuk alır. Son anda bastıran kar, çiçekte yakaladığı ağaçları dondurur, çiçekler soğuk alır ve meyve vermez. İstanbul'un narin ağacı erguvanın yanması ise başka bir mevsim olayı. Neden soğuk almıyor da yanıyor erguvan? Her şeyin altüst oluşuna işaret. Aniden değişen hava şartlarına uyum sağlayamıyor erguvan. Tıpkı birden boşalan gök karşısında şehrin çaresiz kalması gibi.

İstanbul'a kendisiyle barışık rengini veren erguvan kadar bu şehrin dokusunu biçimlendiren, tanımlayan, sembolize eden az bitki bulunur. Bizans'tan beri devralınan bu naif ağacın çiçekleri, rengi Osmanlı İstanbul'unun her anlamda nezahetini ifade eder.

Erguvanın renginin hatırlattığı bir tür naifliği gibi fanilik duygusu bu şehrin yüzlerce yıllık tarihinin en iyi yansımalarından biri. Tabiat ve coğrafi şartların yeşerttiği erguvanın şehir ve şehir kültürü ile özdeşleşmesi her nebata nasip olmaz.

Erguvan gibi geleneksel İstanbul evi de hafif, zarif ve de naifti. Ahşap mimarinin oluşturduğu konut mimarisinin estetik formuyla İstanbul evinin bahçesine en çok yakışan da erguvan olabilirdi.. Her ne kadar Hudayinabit her yerde yetse de renginin albenisi onu ayrıcalıklı kılar.

Erguvanın çiçeği baharı, yenilenmeyi, yeni bir başlangıcı hatırlatsa da ağacının naifliği de geçiciliği, faniliği imler. Tıpkı İstanbul evlerinin zarif ama en çok da

[18] Merhum Akif Emre'nin konferansında nostalji üzerine yazacağını ifade ettiği yazıdır. 29 Nis 2017 Cumartesi günü Yenişafak gazetesinde yayımlanmıştır. (Muhammet Negiz) Bkz: https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/erguvanlar-da-yanar-2037603, 13.06.2018.

yangın karşısında dayanıksız olması gibi. Bir şehrin dokusuyla, ruhuyla bir çiçek ancak bu kadar bütünleşebilir, aynileşebilirdi…

Ahşap mimari Osmanlıdan bugüne modern şehirleşme saplantımızın en büyük bedeli oldu. Görkemli Avrupai binaların yanında pek gösterişsiz, pek mütevazı, dayanıksız kalıyordu. Güzel olmaya güzel ama güç ve ihtişam gösterisine elverişli değil. Tıpkı erguvan gibi baharın gelişini şiirsel bir dille hatırlatırken hep gözümüzün önünden kaybolup gidecekmiş fikrini telkin etmesi gibi teker teker kayboldular; hayattan çekilerek bir kaç eski fotoğraf karesinde kaldılar...

Ahşap konakların, evlerin yanı başında biraz da mahzun erguvan… Hayat veren rengiyle dünyaya taparlıktan çok faniliğin estetiğini sergiler.

Tıpkı Müslüman evleri, şehirleri gibi.

Hiç ölmeyecek gibi dünyaya meydan okuyan gücün servetin dışavurumu abidelerden çok geçiciliği, estetiği, kanaati hatırlatır. Yoksulla zengin arasındaki mesafe hiç de aşılamayan devasa duvarlar gibi değildir.

Ahşap evler işlevsel olduğu kadar eklemlenebilir, yenilenebilir bir hayat tasavvurunun mekân planında temsili gibidir. Dev beton yığınları gibi gelecek nesillerin tercihlerine ipotek koymaz. Bu anlamda hayatta daha çok karşılık bulur. Dinamik bir fanilik hissi. Tıpkı ölüm dikkatinin hayatı mümkün kılması, yaşamaya değer hayata imkân hazırlaması gibi. Bugünün hafif zarif evi, yarının ihtiyacını da düşünürcesine her an yeniden kurulmaya hazırdır. Yarının dünyası farklı tercihlere, zevklere, ihtiyaçlara doğru uyanır çünkü.

Yüzlerce yıllık İstanbul deneyiminin geliştirdiği estetik ve mekânsal çözümleme ancak bu iki unsurla birlikte ifadesini bulabilir. Geçiciliği hatırlatan güzellik ve onun unutulduğu bir dünya. Tevazu ve basitlikle yükselen bir medeniyetin biçimlendirdiği hayat…

Sadece ahşap evler değil, erguvanlar da yanar. Erguvanları yanan bir Boğaziçi gökdelenlerin gölgesinde durgun sudan başka nedir ki?

Yarınların dünyasına kapı açan bugünün tevazuudur.

KAYNAKLAR

Akif Emre Resmi İnternet Sitesi, Hakkında, http://www.akifemre.com/about/, 10.06.2018.

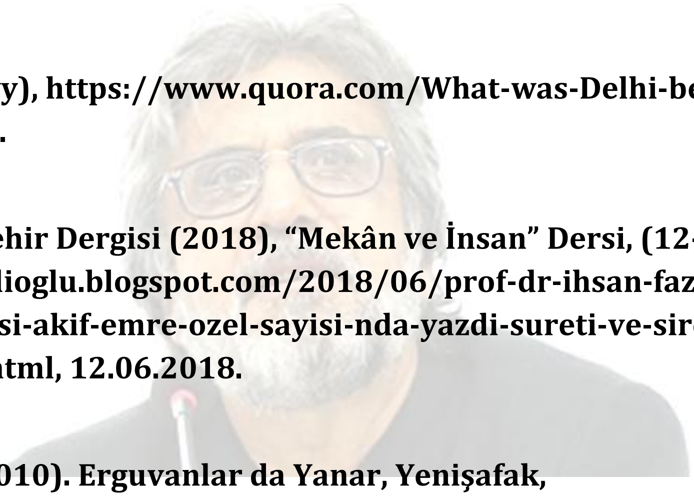
Balcı, M. (2000), Tanzimat'tan Günümüze Islah, Resepsiyon ve Uyum Çalışmalarının Tahlili, http://www.muharrembalci.com/yayinlar/tebligler/52.pdf, 13.06.2018.

Balcı, M. (2001), Tanzimat'tan Ulusal Programa Yeniden Yapılanmanın Hukuki Gelişim Süreci, Araştırma ve Kültür Vakfı, http://www.muharrembalci.com/yayinlar/tebligler/55.pdf, 13.06.2018.

Boston Kasabası (1775), Wikipedia. 13.06.2018.

Delhi (19. yy), https://www.quora.com/What-was-Delhi-before-1920, 13.06.2018.

Düşünen Şehir Dergisi (2018), "Mekân ve İnsan" Dersi, (12-29). https://fazlioglu.blogspot.com/2018/06/prof-dr-ihsan-fazlioglu-dusunen-sehir-dergisi-akif-emre-ozel-sayisi-nda-yazdi-sureti-ve-sireti-arasinda-akif-emre.html, 12.06.2018.

Emre, A. (2010). Erguvanlar da Yanar, Yenişafak, https://www.yenisafak.com/yazarlar/akifemre/erguvanlar-da-yanar-2037603, 13.06.2018.

Eric J. Hobsbawm & Terence Ranger - Geleneğin İcadı, https://datenpdf.com/downloadFile/eric-j-hobsbawm-terence-ranger-gelenein-cad_pdf, 13.06.2018.

Geleneğin İcadı, Kitapyurdu, https://www.kitapyurdu.com/kitap/gelenegin-icadi/85252.html, 13.06.2018.

Haussmann Planı'ndan sonra Paris'in "radyal" kuş bakışı görünüşü http://www.mimarizm.com/haberler/paris-e-haussmann-plani-ndan-sonra-rogers-plani_116365, 13.06.2018.

Helmuth von Moltke'nin İstanbul Planı (1839), https://www.researchgate.net/profile/Ipek_Akpinar/publication/285136310/figure/fig1/AS:430867177840644@1479738148987/The-Moltke-Plan-of-Istanbul-Helmuth-von-Moltke-1839.png, 13.06.2018.

Henri Prost Planını Sunarken, http://www.mimdap.org/?p=191803, 13.06.2018.

Izgara Plan, http://sanatsozlugum.blogspot.com/2012/05/izgara-plan.html, 13.06.2018.

Isfahan Meydanı, https://www.turna.com/blog/isfahan-en-guzel-yerler, 13.06.2018.

İstanbul Fatih Cami ve Külliyesi, www.gezipgordum.com/fatih-camii-ve-kulliyesi-istanbul/, 13.06.2018.

Kuzey Afrika Evleri, https://blog.prontotour.com/wp-content/uploads/2017/12/fas-morocco-marakes.jpg, 13.06.2018.

Mostar Köprüsü, Dünya Bizim, http://www.dunyabulteni.net/zaman-mekn/314010/mostar-koprusu-21-yil-once-hirvatlar-tarafindan-yikilmisti-video, 13.06.2018.

Mustafa Reşit Paşa, islamansiklopedisi.org.tr, 13.06.2018.

Mimar Turgut Cansever, www.bisav.org.tr, 13.06.2018.

Negiz, M. (2018). Akif Emre'nin "Endülüs Düştükten Sonra" Konferansı Notları, http://mnergiz.blogspot.com/2018/06/merhum-akif-emre-nin-endulus-dustukten-sonra-konferansinotlari-pdf.html, 10.06.2018.

Özbekistan - Semerkand - Uluğ Bey Medresesi, pinimg.com, 13.06.2018.

Saraybosna Milli Kütüphanesi (Vijecnica Kütüphanesi), Wikipedia. 13.06.2018.

Süleymaniye Külliyesi, http://istanbultarih.com/yasamin-da-olumun-de-merkezi--suleymaniye-kulliyesi-267.html, 10.06.2018.

Sovyet Mimarisi, altersozluk.com, 13.06.2018.

Torlak, S. E. (2002). "1924 ve 1926 Tarihli Belediye Kanunu Layihaları: Cumhuriyet Belediyecilik Anlayışının Kurucu Adımları", http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/a720344abe80ae0_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi, 13.06.2018.

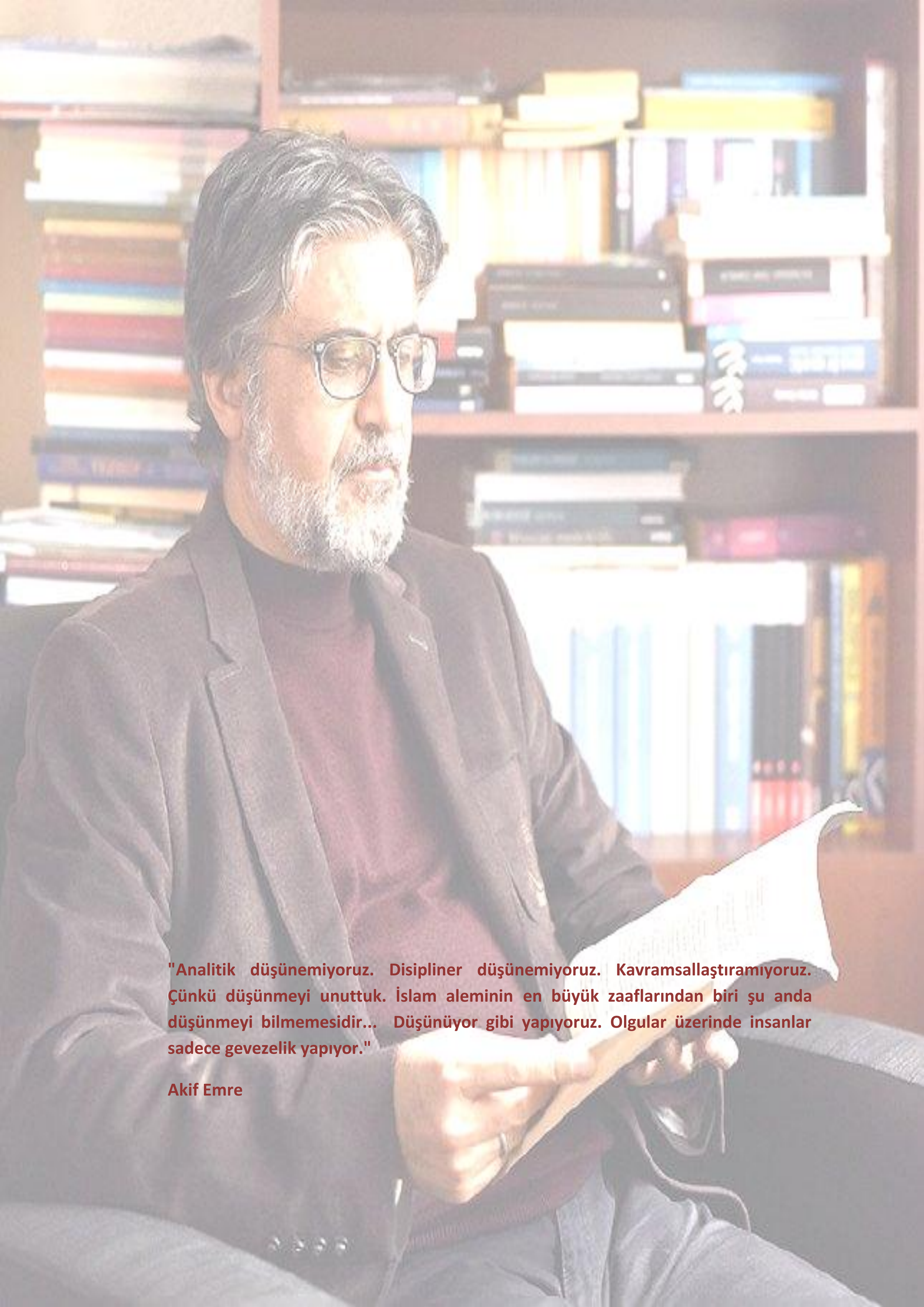
Unkapanı, http://halicpostasi.blogspot.com/2017/12/unkapan-semtini-yiyerek-buyuyecek.html, 13.06.2018.

Yakılan Saraybosna Kütüphanesi, dunyabizim.com, 13.06.2018.

Youtube, Akif Emre-Mekân ve İnsan Konferansı, https://www.youtube.com/watch?v=GRix72B5L7s, 10.06.2018.

AKİF EMRE OKUMALARI

1- "Endülüs Düştükten Sonra" Konferansı notları, http://www.muharrembalci.com/ornekkisi/akifemre/208.pdf adresinden indirilebilir.
2- "Akif Emre ve Endülüs" kitapçığı (94 sayfa), http://www.muharrembalci.com/ornekkisi/akifemre/209.pdf adresinden indirilebilir.
3- “Mekân ve İnsan” konferansı notları, http://mnergiz.blogspot.com/2018/06/akif-emre-mekan-ve-insan-semineri-notlari-pdf.html adresinden indirilebilir.
4- Hukuk Sebili Akif Emre Arşivi, www.muharrembalci.com dosyaların link listesi,https://docs.google.com/file/d/16pv69gRzZC5wPoDnUlQpe0WsVGfUqsE9, 13.10.2018.

"Analitik düşünemiyoruz. Disipliner düşünemiyoruz. Kavramsallaştıramıyoruz. Çünkü düşünmeyi unuttuk. İslam aleminin en büyük zaaflarından biri şu anda düşünmeyi bilmemesidir... Düşünüyor gibi yapıyoruz. Olgular üzerinde insanlar sadece gevezelik yapıyor."

Akif Emre